

छात्र

प्रबोधन

मासिक पत्रक

वर्ष २, अंक १

सौर श्रावण, शके १९१५

इवली शल्ये रुपती खुपती, मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी ने ज्योतिर्जगतात

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

चला पावसाळी सहलीला !

॥ या अंकात काय दडलंय ? ॥

- कथा : यश की अपयश २
- अभ्यासातील स्वावलंबन :
प्रश्नकौशल्यांचा वापर ४
- वाचलेच पाहिजे असे काही ७
- जीवनाच्या 'बोर्डा'तील परीक्षा ८
- बुद्धीचे विविध पैलू :
सामाजिक प्रज्ञा ९
- सफर कवितांच्या दुनियेची ११
- भारताचा स्वातंत्र्योत्तर
इतिहास - प्रस्तावना १२
- प्रतिभेतून मग कला जन्मते :
कोल्ड सिरॅमिक १५
- असे घटते सुंदर अक्षर १६
- असंही जगणं असतं २२
- विज्ञानाच्या चष्म्यातून :
चॉपर तयार करा २५
- मला अजून घडायचंय २७
- रहस्यकथा: चॉकलेटच रहस्य ३०
- A story of Red Cross ३३
- आज प्रचीती द्या. ३५
- याशिवाय विनोद, प्रयोग,
प्रसंगपूर्ती इत्यादी

**

मित्रमैत्रिणींना अंक दाखवा ! त्यांनाही सभासद करून घ्या !!

“मातृमंदिर विश्वस्त संस्था”

२४१, राशिनकर, दत्तमंदिर, प्राधिकरण,
पुणे ४११ ००४. दूरभाष क्र. ८४३८०

या संस्थेतर्फे महाराष्ट्रातील शाळांसाठी गेली
तीन वर्षे खालील स्पर्धा जिल्हा आणि राज्य
पातळीवर आयोजित केल्या जात आहेत.

- विविध स्पर्धा -

- * अध्यापक निबंध, स्पर्धा
- * समूहगायन स्पर्धा
- * मनाचे १० श्लोक १० रागात
गाण्याची स्पर्धा
- * संचलन स्पर्धा
- * पोवाडा गायन स्पर्धा
- * सूर्यनमस्कार स्पर्धा

आजवर ९ जिल्ह्यातील ५० शाळांनी या
स्पर्धेत भाग घेतला आहे. आकर्षक पारितोषिकेही
मिळविली आहेत. व्यक्तिगत पातळीवरील संपूर्ण
(१८ अध्याय) गीता पाठांतर स्पर्धेतही अनेकांनी
भाग घेतला आहे. रु. ७५०/- चे पारितोषिक /
गौरवधन ११ जणांनी मिळविले आहे.

सर्वच शिक्षणप्रेमी आणि संस्कारप्रेमी शाळांनी,
अध्यापकांनी अवश्यमेव भाग घ्यावा. प्रत्येक
स्पर्धेच्या सविस्तर माहितीसाठी खालील पत्त्यावर
संपर्क साधावा.

- द्वारा. -

ज्ञान प्रबोधिनी, नवनगर विद्यालय,
पेठ क्र. २५, प्राधिकरण-निगडी
पुणे ४११ ०४४

वा. ना. अभ्यंकर
कार्यवाह

छात्र

प्रबोधन

हे मासिक ‘ज्ञान प्रबोधिनी’
या संस्थेच्या मालकिके असून
सौर श्रावण १, शके १९१५
(२३ जुलै १९९३) या दिवशी
प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, गुलटेकडी
येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे
येथून प्रसिद्ध केले.

* संपादक, प्रकाशक *
श्री. महेन्द्र सेठिया

* संपादक मंडळ *
मेहन्द्र सेठिया BE. MEd
विवेक पोंक्षे MSc. BEd.

अनघा लवळेकर M.A.BEd.
शैलजा देशमुख M.A.BEd.

* रेखाचित्रकार *
दीपक संकपाळ

* संपर्क *

‘छात्र प्रबोधन’
ज्ञान प्रबोधिनी
५१० सदाशिव पेठ,
पुणे ४११०३०

* मुद्रक *

प्रबोध संपदा
पुणे ४११००२

* नोंदणी क्रमांक *

PHM / 153 / VIII

* संवाद *

प्रिय प्रबोधक मित्र-मैत्रिणींनो,

‘प्रबोधन’च्या दुसऱ्या वर्षात तुम्हा सर्व नव्या-जुन्या सभासदांचे मनःपूर्वक स्वागत! ४० रुपये भरून तुमचे काम संपले नाही तर सुरू झाले बरं का! हे मासिक तुम्हाला आता स्वस्थ बसूच देणार नाही! येणाऱ्या अंकात मनोरंजनाबरोबरच अनेक गोष्टी तुम्हाला करायला सुचविलेल्या असतील. त्या महिन्याभरात नक्की करून बघायच्या. तुमच्या सर्वांच्या समक्ष अथवा पत्रांमधील प्रतिसादामधून आमच्यापर्यंत तुमची धडपड पोहोचणार आहे.

अभ्यासातील स्वावलंबन, असे घटते सुंदर अक्षर, विज्ञानाच्या चष्यातून इ. लेख वाचून त्यातील सुचविलेल्या गोष्टी करण्याचा सराव करा. कदाचित यातून प्रत्यक्ष मार्कामध्ये लगेच वाढ होईल असे नाही पण वेगळा विचार करायची, विविध अभ्यासाची तंत्रे वापरण्याची अन् नीटनेटकेपणाची सवय यातून निश्चित निर्माण होईल.

असंही जगणं असतं, मला अजून घडायचंय, या लेखांमधून माणसं कशी राहातात, ती कशी मोठी होतात, यासंबंधी काही सत्य अनुभव तुमच्यापर्यंत पोहोचणार आहेत. त्यामधून थोडीशी अस्वस्थता अन् मोठे होण्याची, अनेकांसाठी काम करण्याची प्रेरणा तुमच्यात निर्माण होईल का?

तुमच्यासारख्याच मुलामुलींचे लेख-कविता वाचून तुम्हालाही लिहिण्याची स्फूर्ती व्हावी; विनोद वाचताना, प्रयोग करताना अन् कोडी सोडवताना मनोरंजनही व्हावे; व्यक्तिमत्त्व विकसनाच्या पाऊलवाटांवरून जाताना केलेल्या धडपडी अन् प्रयत्नांमधून मोठे झाल्याची जाणीव व्हावी, या सर्वांसाठी हे मासिक आहे!

प्रबोधनच्या विविध उपक्रमांमध्ये सहभागी व्हायला विसरू नका हं. आणि हो, १५ ऑगस्ट.. भारताच्या स्वातंत्र्यदिनी सर्वांनी न चुकता ध्वजवंदनाला जायचं अन् आग्रहपूर्वक आपले आई-वडिल, आजी-आजोबा यांनाही आपल्या शाळेत अथवा अन्यत्र ध्वजवंदनाच्या कार्यक्रमात सहभागी होण्यास सांगायचं. स्वातंत्र्य मिळवून देणाऱ्या सर्व क्रांतिकारक अन् महात्म्यांचं स्मरण करायचं अन् खंडित भारताला अखंड बनविण्याचे स्वप्न उराशी बाळगत ध्वजाला वंदन करायचं. राहिल ना लक्षात!

आपला संवाद अधिक रंगावा,

तो दुतर्फी व्हावा यासाठी पत्र पाठवणार ना!

सस्नेह तुमचा,

महेन्द्र सेठिया

यश की अपयश?

- सोनाली देव

मी बालवाडीत शिकत असतांना मला माझं पहिलं बक्षिस मिळालं. सर्वांत हुषार विद्यार्थी म्हणून माझे जिकडे तिकडे कौतुक होऊ लागले.

“सर्वोत्तम प्रगती करणाऱ्या विद्यार्थ्यांस शिष्यवृत्ती मिळेल”, असे आमचे शिक्षक म्हणाले. थोड्याश्या प्रयत्नाने मी ती शिष्यवृत्ती मिळविली. त्यापुढे तर थोडासा अभ्यास करावा व वर्गासाठी ठेवलेली सर्व बक्षिसे मलाच मिळावीत हे नित्याचे होऊन गेले. मात्र येथे माझ्या आनंदाची व उत्साहाची जागा अहंकार घेऊ लागला. मित्रही माझ्या हुषारीला बिचकू लागले. मीही कळतनकळत त्यांच्याशी फटकून वागू लागलो. माझ्या अहंकाराला मीच खतपाणी घालू लागलो. हा माझ्या वागणूकीतील बदल मला अस्वस्थ करू लागला.

माझे आई-वडील माझी खूप स्तुती करीत.

शेजारी-पाजारी तर मला एक यशस्वी मुलगा म्हणूनच ओळखत. आत्मविश्वासाबरोबरच गर्वही वाढू लागला. त्यामुळे या सर्वांचा परिणाम म्हणून मी एकलकोंडा बनू लागलो. माझे शिक्षण संपून चांगल्यापैकी मला एक नोकरी मिळाली.

“अजून प्रयत्न कर. यश नक्कीच!” माझे साहेब म्हणाले. मला भरपूर यश मिळविण्याची चटकच लागली आणि मी एखाद्या गोष्टीत रस घेतला की यश हे हमखास माझेच होऊ लागले.

नंतर माझे लग्न हजारात उठून दिसणाऱ्या मोहक युवतीशी झाले. आणि माझी मुलं! ती तर माझ्यासारखीच हुषार होणार हे ठरलेलेच होते. त्यांच्या बोबड्या बोलातच त्यांची हुषारी स्पष्ट दिसत होती व यातूनच माझा अहंकार दुणावत होता.

मला सर्वांत जास्त पगार मिळत होता. मी सर्वांत महागडी गाडी विकत घेतली. एक प्रशस्त बंगला देखिल शहरातल्या चांगल्या भागात घेतला. या सर्वांचा परिणाम म्हणून की काय पण माझ्या मनावर ताण येऊ लागला आहे असे आमच्या शहरातील तज्ज्ञ डॉक्टरांना विचारल्यावर त्यांनी सांगितले. ह्यावर उपाट म्हणून त्यांनी मला एखादा खेळ खेळण्याचा सल्ला दिला.

मी पोहण्यास सुरूवात केली. पोहण्यात देखिल कोणी माझी बरोबरी करू शकेना. कमीत कमी वेळात जास्त अंतर पोहून जाण्याचा

विक्रम अर्थातच माझ्या नावावर होता. मात्र या सर्वोत्तम माझा मानसिक ताण वाढतोय याची जाणीव होत होती.

“अरे जरा विश्रांती घे. अजिबात काहीही काम करू नकोस” - डॉक्टरांनी मला सक्त ताकीद दिली. “एखाद्यावेळी हवापालटामुळे तुझी तब्येत सुधारेल.” त्यामुळे मी ट्रेकिंगला गेलो आणि उत्तम कामगिरीबद्दल तेथे देखिल एक पदक पटकाविले. पूर्वी मी यशासाठी कष्ट करीत होतो. आता यशच माझ्या मागे लागले.

“अरे बापरे! पुन्हा बक्षिस!” डॉक्टर काहीसे उसासा टाकीत म्हणाले. “तू तर बक्षिसांना चांगलाच चटावलास! या सर्वांवर उपाय एकच - या स्पर्धात्मक वातावरणातून काही दिवस दूर जा.”

मी माझी गाडी घेऊन निघालो - अगदी आरामात - जसे डॉक्टरांनी सांगितले अगदी तसेच. इतक्यात मला एका गाडीने मागे टाकले. त्यापाठोपाठ दुसरीने, तिसरीने... मी अस्वस्थ होऊ लागलो. मागून आणखी एक गाडी मला मागे टाकून पुढे जाण्याच्या प्रयत्नात होती. मग मात्र माझ्या सहनशक्तीचा अंत झाला. मी त्या सर्व पुढे गेलेल्या गड्यांना काही क्षणातच मागे टाकले.

“काय मूर्खपणा आहे.” मी स्वतःवरच चिडलो. “हीच का ती पूर्ण विश्रांती?” मी पुनः गाडी सावकाश चालवायला लागलो. त्या चारही गाड्यांनी पुनः एकदा मला मागे टाकले. मला असं वाटायला लागलं की जणू काही त्या गाड्या माझा उपहास करीत आहेत. मी आयुष्यात नेहमीच यशाच्या शिखरावर होतो आणि इथे मात्र मी मागे पडत होतो. डॉक्टरांचा

सल्ला नसता तर मी केव्हाच...

काही क्षणातच मी गाडीचा वेग वाढविला. त्या सर्व गाड्यांना कुठच्या कुठे मागे टाकले. मी खूपच अस्वस्थ झालो. माझ्या छातीची धडधड वाढू लागली. बेभान आणि धुंद होऊन मी गाडी चालवायला लागलो. इतक्यात माझ्या डोक्यावर खूप उंचीवरून एक विमान माझ्यापेक्षाही वेगात भरारी घेताना मी पाहिले आणि मी गाडीचा वेग वाढविला!! आणि?!

आणि माझे सर्व ताण तणाव कायमचे संपले! मला मनःशांती मिळाली! कारण सगळंच संपलं होतं.

तरीपण सर्वोत्तम गोष्टींची हाव संपली नव्हती. माझ्या घरच्यांनी ठरविले की माझे थडगे सर्वांत सुंदर व भव्य पाहिजे. आमच्या धर्मगुरूंनाही ते योग्य वाटले आणि माझ्या अंत्यविधीच्या वेळी ते म्हणाले, “आपल्या सारख्या रटाळ जीवन जगणाऱ्यांना सर्व क्षेत्रांत सर्वोत्तम असे ह्याचे परिपूर्ण जीवन एक आदर्शच ठरेल.” पण त्यांच्या बोलण्याने आता मला काहीच फरक पडत नव्हता. कारण जगाच्या दृष्टीनं मी एक प्रथितयश व सर्वोत्तम असा माणूस होतो. पण माझ्या मनाचा एकलकोंडेपणा व अस्वस्थता कोणीच जाणून घेतली नव्हती.

आणि हो! आता मला कोणाशी स्पर्धा करण्याची आवश्यकताच राहिली नव्हती! - मला थडग्यात चिरशांती मिळाली होती.

(THEOSCHMICH यांच्या LEISTUNGEN या मूळ जर्मन कथेचा स्वैर अनुवाद)

- डॉ. नलिनी गुजराथी

सॉक्रेटिसचे एक प्रसिद्धवचन आहे. 'A question is a midwife which brings ideas to birth' प्रश्न ही कल्पनांना जन्म देणारी जननी आहे. खरोखरच प्रश्नांमध्ये फार मोठे सामर्थ्य दडलेले आहे. न्यूटन झाडाखाली बसलेला असताना त्याने झाडावरून फळ पडताना पाहिले आणि त्याला प्रश्न पडला की फळ खाली का पडले? प्रश्नाचे उत्तर शोधण्यासाठी त्याने जे चिंतन, प्रयोग केले त्यातून गुरुत्वाकर्षणाचा सिद्धांत जन्माला आला.

वास्तविक आपणा सर्वांनाच भोवतालच्या परिसराविषयी, परिस्थितीविषयी, माणसां-विषयी अनेक प्रश्न पडत असतात. मूल जन्माला येते तेच मुळी जगाविषयी कुतुहल डोळ्यात घेऊन, या कुतुहलापोटी आई वडिलांना, इतरांना ते असंख्य प्रश्न विचारत असते. सूर्य रात्री कोठे जातो? पाऊस कसा पडतो? चांदोमामाचे घर आभाळात कुठे आहे? इंद्रधनुष्य का दिसते? असे असंख्य प्रश्न त्याच्या मनात उसळत असतात.

त्याच्यासाठी प्रश्न हे जगाची माहिती करून घेण्याचं महत्त्वाचं साधन आहे. मोठी माणसं मात्र कामात गुंतल्यामुळे, वेळे अभावी म्हणा, मुलांच्या प्रश्नांची उत्तरे देण्यात टाळाटाळ करतात, दुर्लक्ष करतात. 'सारखे प्रश्न विचारून भंडावू नकोस रे' म्हणून त्याला रागावतात सुद्धा! यामुळे मूल जसजसे मोठे होत जाते तसतसे ते प्रश्न विचारण्याचे टाळू लागते. ८वी - ९वी च्या पुढे मुले गेली की ती वर्गात कार्यक्रमात प्रश्न विचारेनाशी होतात. वर्गात,

गप्प बसणे पसंत करतात. असा माझा सातत्याने अनुभव आहे. त्यामुळे या वयातील मुलांना अभ्यास करत असताना संबंधित विषयाचे कोणते प्रश्न परीक्षेत येऊ शकतील याचा नीट अंदाज करता येत नाही. त्यामुळे योग्य दिशेने अभ्यासाची तयारी होत नाही, परिणामतः परीक्षेत अपयश येते.

या दृष्टीने अभ्यास कौशल्यांमध्ये प्रश्नकौशल्यांचे फार महत्त्वाचे स्थान आहे. शिक्षक जेव्हा एखादा विषय वर्गात शिकवितात तेव्हा तो विद्यार्थ्यांना समजला आहे की नाही हे जाणून घेण्यासाठी त्यावरील प्रश्न वर्गात विचारतात, गृहपाठात प्रश्न सोडवायला देतात. किंबहुना सध्याच्या बहुतेक लेखी/तोंडी परीक्षांमध्ये विद्यार्थ्यांचे विषयाचे आकलन व स्मरण पाहण्यासाठीच प्रश्न विचारले जातात. अर्थात आकलन व स्मरण याच्या पलिकडे जाऊन विषयाचे उपयोजन-रसग्रहण-मूल्यमापन करणारे प्रश्न, नवनिर्मितीला प्रोत्साहन देणारे, विचारांना चालना देणारे प्रश्न हे जास्त महत्त्वाचे आहेत. या लेखांमध्ये सर्वसाधारण अभ्यासासाठी, परीक्षेसाठी प्रश्न कसे काढावेत याचा विचार करूया व नंतरच्या लेखांमध्ये इतर प्रकारच्या प्रश्नांसंबंधी विचार करूया.

बहुतेक सर्व पाठ्यपुस्तकांमध्ये धड्याखाली सोडविण्यासाठी प्रश्न दिलेले असतात. सध्या गाईड्स, विकासमाला, प्रश्नमालिका संच, संभाव्य प्रश्नपत्रिका इ. पुस्तकांचा सुकाळ झालेला असल्याने विविध प्रकारचे भरपूर प्रश्न

उपलब्ध झालेले आहेत. या सर्व प्रश्नांचे सर्वसाधारणपणे तीन प्रकार पडतात.

१) वस्तुनिष्ठ प्रश्न २) लघुत्तरी प्रश्न ३) दीर्घोत्तरी प्रश्न

ज्या प्रश्नांचे उत्तर एका शब्दात/एका वाक्यात अथवा मोजक्याच शब्दांमध्ये देता येते त्या प्रश्नाला वस्तुनिष्ठ प्रश्न म्हणता येईल. अशा काही प्रश्नप्रकारांची उदाहणे पाहू या.

वस्तुनिष्ठ प्रश्न - १) जोड्या लावा. २) खाली एकाच प्रश्नाची तीन चार संभाव्य उत्तरे दिली आहेत. त्यातील योग्य, बरोबर उत्तरावर खूण करा. ३) रिकाम्या जागा भरा ४) कंसात दिलेल्या शब्दांपैकी योग्य शब्द निवडून वाक्य पूर्ण करा. ५) खाली विधान चूक का बरोबर ते सांगा. ६) खाली दिलेल्या शब्दांचे/वस्तूंचे विविध गटांमध्ये वर्गीकरण करा. ७) व्याख्या द्या. ८) एका वाक्यात उत्तर द्या. इ.

विषयाचे आकलन झाले आहे का नाही, विषयाशी संबंधित संकल्पना नीट लक्षात आहेत की नाहीत हे कळण्यासाठी वस्तुनिष्ठ प्रश्नांचा उपयोग होतो. येथे स्वतःच्या शब्दात उत्तरे लिहिण्याची अपेक्षा नसतेच. अनेकदा उत्तर दिलेलेच असते. फक्त शोधून काढून त्यावर खूण करायची असते. एखाद्या धड्यावरील अथवा पाठ्यांशावरील वस्तुनिष्ठ प्रश्न काढण्यासाठी तसेच त्यांची उत्तरे मिळविण्यासाठी सुद्धा एक उपयुक्त पद्धत म्हणजे धडा वाचत असताना प्रत्येक परिच्छेदातील महत्त्वाचे शब्द (Key-Words), महत्त्वाची वाक्ये यांच्यावर पेन्सिलीने कुणा करीत जाणे. नंतर ते शब्द व वाक्ये वहीमध्ये लिहून घेणे. धडा वाचून संपल्यानंतर वर दिलेल्या वस्तुनिष्ठ प्रश्नांचा एकेक प्रकार घेऊन त्यावरील प्रश्न (व उत्तरे) लिहून काढणे.

आपल्या वाचनाची गती वाढविण्याकरिता काय कराल?

- * वाचताना ओळींवरून बोटे फिरवू नका.
- * तोंडातल्या तोंडात किंवा ओठांनी पुटपुटू नका.
- * ओळींबरोबर मान लंबकासारखी हलवू नका.
- * पुस्तक योग्य अंतरावर (१ ते १½ फुट) धरून वाचा.

...कारण आपल्या डोळ्यांची गती, आपली बोटे, मानेचे स्नायू वा ओठांची पुटपुट यापेक्षा कितीतरी अधिक असते. अशा अनावश्यक सवयींमुळे ती कमी होते. या करिता...

हाताची घडी घाला व एका हाताचे बोट तोंडावर ठेवा. किंवा दोन्ही हातांच्या बेचक्यात डोके ठेवा. म्हणजे या सवयी तुमच्या लक्षात येतील व तुम्ही तात्काळ त्या थोपवू शकाल.

उदा. 'रिकाम्या जागा भरा' या प्रश्न-प्रकारासाठी महत्त्वाचे शब्द, अधोरेखित केलेली वाक्ये निवडता येतील. जोड्या लावण्यासाठी कार्यकारणभाव असलेले, परस्परसंबंध असलेले शब्दनिवडता येतील. बहुपर्यायी प्रश्न (Multiple Choice) की ज्यासाठी एक बरोबर उत्तर व इतर ३-४ चुकीची उत्तरे मुद्दाम तयार करावी लागतात असे प्रश्न विद्यार्थ्यांना एकदम रचता येणार नाहीत. परंतु एखाद्या परिच्छेदातील एखादे वाक्य किंवा किंवा संकल्पना बहुपर्यायी प्रश्नासाठी महत्त्वाची आहे एवढे

‘अणू हा विद्युतदृष्ट्या उदासीन असतो. अणूंमध्ये ऋणभारित इलेक्ट्रॉन असतात. आणि म्हणून अणूमध्ये धनभारित कणही असलेच पाहिजे. ई. गोल्डस्टाइनने (१८८६) जाळीदार कॅथोड असलेली विप्रभार नळी वापरून धनभारित किरण मिळविले. जे. जे. थॉमसनने सखोल संशोधन करून धनभारित कणांचा शोध लावला या धनभारित कणांनाच प्रोटॉन म्हणतात. या प्रयोगावरून अणूंमध्ये पुढील घटक असतात हे सिद्ध झाले. १) इलेक्ट्रॉन - यार करूया. ऋणप्रभारित कण २) प्रोटॉन - धनप्रभारित कण. अणुकेंद्रकाचा शोध रुदरफोर्ड (१९११) या संशोधकाने लावलो. अल्फा किरण धनप्रभारित कण असतात. रुदरफोर्डने सोन्याच्या पातळ पत्र्यावर अल्फा कणांचा मारा केला आणि विचलित झालेल्या कणांचा अभ्यास केला.

ध्यानात आले तरी पुरेसे आहे.

खाली दिलेल्या परिच्छेदावरील वस्तुनिष्ठ प्रश्न तयार करूया.

वरील परिच्छेदात ठळक केलेले शब्द नीट वाचा व वहीत लिहून काढा. त्या आधारे खालील प्रकारचे वस्तुनिष्ठ प्रश्न तयार करता येतील.

रिकाम्या जागा

१) अणू हा विद्युतदृष्ट्या असतो. याचे उत्तर ‘उदासीन’ असे आहे. याच प्रश्नाचे रूपांतर योग्य पर्याय निवडा या प्रश्नाशी करता येईल. उदासीन हा बरोबर शब्द असेल तर धनप्रभारित, ऋणप्रभारित हे चुकीचे शब्द होतील व प्रश्न खालीलप्रमाणे तयार करता येतील.

अणू हा विद्युतदृष्ट्या असतो. (ऋणभारित, उदासीन, धनभारित)

२) अल्फा कण असतात. (बरोबर उत्तर धनप्रभारित)

वरील परिच्छेदात शास्त्रज्ञ व त्यांचे शोध यांचा उल्लेख आला आहे, स्वाभाविकच त्यावरून ‘जोड्या लावा’ हा प्रश्न तयार करता येईल.

जोड्या लावा

ई. गोल्डस्टाईन अणुकेंद्रकाचा शोध
जे. जे. थॉमसन जाळीदार कॅथोड

असलेल्या विप्रभार
नळीवर प्रयोग

रुदरफोर्ड धनभारित कणांचा शोध

याच परिच्छेदावर आधारित ‘एका वाक्यात उत्तरे द्या’ हा प्रश्नप्रकार तयार करता येईल.

उदा. :

१) अणूमध्ये कोणते घटक असतात?

२) रुदरफोर्डने सोन्याच्या पातळ पत्र्यावर कोणत्या कणांचा मारा केला?

३) प्रोटॉन कुणाला म्हणतात?

या प्रकारे अनेक प्रश्न रचता येतील. वस्तुनिष्ठ प्रश्नांची उत्तरे बरोबर येण्यासाठी धड्याचे अतिशय बारकाईने, पुनःपुनः वाचन करणे आवश्यक आहे. तसेच परीक्षेच्या आधी अधोरेखित शब्दांवर नजर फिरवून झटपट पुस्तके चाळण्याचा, उत्तरे स्मरणात राहण्याच्या दृष्टीने खूपच उपयोग होतो.

प्रश्नांचे जे अन्य दोन प्रकार आहेत त्यांची माहिती पुढील अंकात घेऊ.

– ऋषिकेश भागवत, ८ वी, पुणे

‘थॅक यू मिस्टर ग्लाड’ ह्या अनिल बर्वे यांनी लिहिलेल्या कादंबरीत एक स्वाभिमानी, तत्वाशी प्रामाणिक असणारा कैदी-वरकरणी अत्यंत खाष्ट, निर्दयी असणाऱ्या जेलरची संवेदनशीलता कशी जागी करतो ह्याचे सुरेख चित्रण केले आहे.

ग्लाडसाहेब हा राजमहेंद्री तुरुंगाचा मुख्य! अतिशय क्रूर आणि निर्दयी! कैद्याला फाशी दिल्यावर एखादे पुण्य केल्याचा आनंद होणारा असा! अशा ह्या ग्लाड साहेबाला एक नक्षलवादी ‘डॉ. वीरभूषण पटनाईक’ भेटतो. सलामीलाच त्याच्या ‘मि. ग्लाड’ या हाकेनं ग्लाडसाहेब खवळतो.

‘वीरभूषण पटनाईक’ याची पत्नी एकदा त्याला भेटायला येते. क्रूरपणाने ग्लाडसाहेबे तिला ताटकळत ठेवतो पण नक्षलवाद्याची बायकोसुद्धा तशीच बेडर. तीसुद्धा ग्लाडसाहेबांपुढं नमत नाही. उलट दयेचा अर्ज करण्यास ठाम नकार देते. तेव्हा ग्लाडसाहेबाला त्याच्या बायकोची ‘मारा’ची आठवण होते तिला जर्मनांनी गॅस चेंबमध्ये कोंडून मारलेले असते. ग्लाडसाहेब त्या जर्मनांपुढे लाचारपणे तिच्या प्राणांची भीक मागत असताना मारा म्हणाली, “पुरुषासारखा पुरुष असून षंढासारखा

लाचार होतोस?”

तो प्रसंग आठवल्यावर ग्लाडसाहेब हमसून हमसून रडू लागतो. नक्षलवाद्याच्या वागण्याने ग्लाडसाहेबामधील माणुसकी; भावुकता जागी होते. त्याची मुलगी ‘जेनी’ भारतात येणार हे कळल्यावर त्याला आनंद होतो. तो चक्क गाणं गुणगुणत फिरू लागतो. जेनी आल्यावर ती नक्षलवाद्याला भेटते. तिला नक्षलवाद्याचा स्वभाव आवडतो. त्याच्या कविता आवडतात. आणि ती ग्लाडसाहेबाला सांगते.

‘यू मस्ट बिहेव विथ अ सोल्जर लाईक अ सोल्जर’ नक्षलवाद्याला जेव्हा फाशी द्यायची असते त्या आधी चार तास रात्री ग्लाडसाहेब त्याला बोलावतो. जेनीचं लगेच ऑपरेशन केलं नाही तर तिचं वाचणं अशक्य असतं. कोणी सर्जन उपलब्ध नसल्याने शेवटी नक्षलवाद्यालाच सर्जन म्हणून आणण्यात येते. त्याला ऑपरेशन केल्यावर फाशीगेटमध्ये घेऊन जाणार तेवढ्यात ग्लाडसाहेब त्याला पाठीमागून हाका मारतो आणि तो वळताच ग्लाडसाहेब गोळ्या घालतो आणि नक्षलवादी म्हणतो- ‘थॅक यू मिस्टर ग्लाड!!!’

– मानसी राजहंस

समाजात अनेक प्रकारच्या बुद्धिमान व्यक्ती आपण पाहातो. कुणी आकडेमोडीत हुशार असतं तर कुणी यंत्राशी खेळण्यात, कुणाला संगीतात विशेष क्षमता असते तर कुणाला शब्दांची देणगी असते. कुणी शिक्षणात आपली चमक दाखवतात तर कुणी व्यवसायात यशाचे उच्च शिखर गाठतात. अशा रीतीने वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये यशस्वी होण्यासाठी वेगवेगळ्या प्रकारची बुद्धिमत्ता आवश्यक असते. ज्याच्याकडे जी बुद्धिमत्ता जास्त, ती व्यक्ती त्या क्षेत्रात यश मिळवत जाते.

बुद्धिमत्तेच्या ह्या विविध क्षेत्रात सामाजिक प्रज्ञेला एक खास स्थान आहे या प्रज्ञेच्या स्वरूपाविषयी जनसामान्यांना फार थोडी माहिती असते; परंतु तिचा वापर मात्र आपण समळेच लहानपणापासून करत असतो.

लहान मुलांचे गुणगान करताना वा वर्णन करताना पालक, शिक्षक इ. म्हणतात, 'अमूक एक ना अगदी चंट आहे; तो अगदी

चॅप्टर आहे.' अशी जी चंट आणि चॅप्टर मुलं असतात, त्यांच्याकडे सामाजिक प्रज्ञा अधिक असते.

मोठ्या व्यक्तींच्या संदर्भात बोलायचे झाले, तर काही जणांकडे शालेय, महाविद्यालयीन शिक्षणातल्या पदव्या वा त्यातील यश हे बेताचेच असते; पण ते प्रत्यक्ष व्यवसायात कमालीचे यशस्वी झालेले दिसतात. अशांकडे ही प्रज्ञा जास्त असते.

थोडक्यात सांगायचे झाले तर ही प्रज्ञा म्हणजे इतरांना जाणून घेण्याची व त्यानुसार वागण्याची क्षमता. इतरांना जाणून घ्यायचे म्हणजे काय काय करायचे? तर त्यांच्या भावना, विचार, हेतू, मनःस्थिती, दृष्टिकोन, संवेदना, व्यक्तित्व, प्रेरणा इत्यादी ओळखायला शिकायचे. हे नुसते ओळखून पुरत नाही, तर ते लक्षात ठेवायचे असते. ही लक्षात ठेवलेली माहिती योग्य वेळी योग्य रीतीने वापरायची असते. त्यावेळी आपले म्हणणे इतरांपर्यंत प्रभावीपणे पोहोचवायचे असते.

ह्या सर्व वेगवेगळ्या गोष्टी म्हणजे सामाजिक बुद्धिमत्तेचे वेगवेगळे पैलू आहेत. गिलफोर्ड या मानसशास्त्रज्ञाने या बुद्धिमत्तेचे एकूण तीस पैलू सांगितले आहेत. या तीसांपैकी व्यक्तीवर्तनाचे आकलन, स्मरण,

मूल्यमापन, नवनिर्मिती व एकदिशविचार हे काही महत्त्वाचे पैलू आहेत. गिलफोर्ड यांनी या प्रज्ञेत स्वतःला ओळखण्याच्या क्षमतांचाही समावेश केलेला आहे.

ज्यांना आपल्या व्यवसायात विविध व्यक्तींशी संबंध प्रस्थापित करावा लागतो अशा सर्वांना यशस्वी होण्यासाठी ह्या प्रज्ञेची आवश्यकता असते. उदा. शिक्षक, प्राध्यापक, डॉक्टर्स, विक्रेते, व्यवस्थापक, उद्योजक, मानसोपचारतज्ज्ञ, पोलीस, राजकारणी व्यक्ती, पुढारी अशा सर्व व्यक्तींकडे ही प्रज्ञा अधिक असणे गरजेचे असते. यशस्वी शिक्षक वा प्राध्यापक होण्यासाठी विद्यार्थ्यांना समजून घेणे, त्यांच्याशी संवाद साधता येणे हे अत्यंत महत्त्वाचे असते. चांगला पुढारी होण्यासाठी अनुयायांची मानसिकता कळणे आवश्यक असते.

कधीकधी आपल्याला असे दिसते, की

शरीर सतेज सुदृढ

श्वसनाचा व्यायाम

दम वाढवायचा असेल तर एक छोटा व्यायाम रोज ५ मिनिटे प्रत्येकाने करावा. सेकंद काटा असलेले घड्याळ घ्यावे. पद्मासन, वज्रासन, स्वस्तिकासन यांपैकी कोणत्याही आसनात अथवा किमान एक मांडी जमिनीला टेकलेल्या स्थितीत ताठ बसावे. घड्याळात पाहून ४ सेकंद श्वास आत घ्यावा व लगेच पुढची ४ सेकंद श्वास बाहेर सोडा. कोठेही श्वास कोंडून ठेवू नये अथवा हिसका देत श्वास आत घेऊ नये. हे सहजगत्या जमायला लागल्यावर ४ सेकंदांच्या ऐवजी ५ सेकंद श्वास घ्या व ५ सेकंद श्वास सोडा. असे टप्प्याटप्प्याने ८ दिवसांनी १ सेकंद वाढवत जा. १५ सेकंदापर्यंत आपण जाऊ शकलात तर निश्चित आपल्या फुफ्फुसांची क्षमता वाढेल पण ही एका दिवसात करायची गोष्ट नाही. रोज १-२ वेळा (फक्त ५ मिनिटे प्रत्येक वेळी) हा व्यायाम केल्यास उपयोग होईल.

□

जीवनाच्या 'बोर्ड'तील परीक्षा !

११ वीतला दिवस आठवतोय! ते वय म्हणजे साईड निवडण्यासारखे आयुष्याविषयी निर्णय ठरवायचे वय! या काळात शरीरात, मनात महत्वाचे बदल होत असतात. विचारांची जडणघडणही होत असते. त्यामुळे जीवनाला सामोरे जायची उत्सुकताही असते. एका साहसाला आपण सज्ज होत असल्याची भावना आणि सोबत भरपूर अनिश्चितता आणि असुरक्षिततेची भावना.

तशात एकदा आमच्या वर्गावर तास घ्यायला आप्पा (डॉ. पेंडसे, ज्ञान प्रबोधिनीचे संस्थापक-संचालक) आले. असे यायचे ते अधनं मधनं. आमच्याशी गप्पा मारायचे. आप्पांशी मुलांचं नातं एका वेगळ्याच पातळीवरचं. त्यांच्या तासाला दंगा करायची सवलत असायची. वाट्टेल तसे वेडे वाकडे प्रश्न विचारायची परवानगी, नव्हे स्वागत, नव्हे तसं आव्हानच असायचं. मजा करत करत त्यांनी अभ्यास किती करता? किती टक्के मिळविणार?

साईड कोणती घेणार? असं सगळं विचारून शेवटी ते म्हणाले, “तुमच्यापैकी काही जणांनी उत्तम अभ्यास करून बोर्डात यायला हवं. आपलं, आपल्या आई-वडिलांचं शाळेचं नाव उज्ज्वल करायला हवं. पण तेवढंच काही पुरेसं नाही. काहीजण तरी असे निघायला हवेत की ज्यांनी पुस्तकी अभ्यासापेक्षा परिस्थितीच्या अभ्यासाला, देशस्थितीच्या अभ्यासाला जास्त महत्त्व द्यायला हवं. ते बोर्डात नाही आले तरी चालेल. जीवनाचा 'बोर्ड' हा 'सेंट्रल बोर्ड ऑफ सेकंडरी एज्युकेशन' पेक्षा खूप मोठा आहे. त्याचे वेध काही युवकांना तरी लागायला हवेत. अशांनी स्वतःला विधायक युवकांना तरी लागायला हवेत. अशांनी स्वतःला विधायक युवक संघटनेच्या कामात वाहून घ्यायला हवे.” आमच्यापैकी कोण कुठल्या गटात असणं आप्पांना अपेक्षित होतं कुणास ठाऊक. स्वतःच स्वतःपुरतं ठरवलं की आपण दुसऱ्या गटातले.

‘अस्वस्थ दशकाची डायरी’ या प्रारंभीचे हे लेखन ज्यांनी हे लिहिलंय ते आहेत श्री. अविनाश धर्माधिकारी ऊर्फ अविदा. ज्ञान प्रबोधिनीचे एक ज्येष्ठ युवक, कार्यकर्ते I.A.S. ची परीक्षा उत्तम गुणांनी उत्तीर्ण होऊन प्रशासकीय सेवेत ते रुजू झाले आहेत. सध्या पुण्याचे अतिरिक्त जिल्हाधिकारी म्हणून जबाबदारी संभाळत आहेत.

जीवनाच्या बोर्डांमध्ये द्याव्या लागणाऱ्या विविध परीक्षा अन् त्यासाठी करावी लागणारी पूर्वतयारी या विषयी स्वतःचे अनुभव गोष्टीरूपाने वर्षभर ते आपल्यासाठी लिहिणार आहेत. तुम्हा सर्वांना निश्चितच ते मार्गदर्शक ठरतील. त्यासाठी वाट पाहूयात पुढील अंकाची!

‘आला पाऊस’

इडलीची फजिती

आला पह्यला पाऊस
शिंपडली भुई सारी
धरत्रीचा परिमय
माझं मन गेलं भरी

आला पाऊस पाऊस
आता सरीवर सरी
शेतं शिवार भिजलं
नदी नाले गेले भरी

आला पाऊस पाऊस
आला ललकरी ठोकत
पोरं निघाले भिजत
दारी चिल्लाया मारत

आला पाऊस पाऊस
गडगडाट करत
धडधड करे छाती
पोरं दडाले घरात

आता उगू दे रे शेतं
आला पाऊस पाऊस
वन्हे येऊ दे रे रोपं
आता फिटली हाऊस

येता पाऊस पाऊस
पावसाची लागे झडी
आता खा रे वडे, भजे
घरांमध्ये बसा दडी

देवा पाऊस पाऊस
तुझ्या डोळ्यातले आंस
देवा तुझी रे हारास
जीवा, तुझी रे मिरास

– बहिणाबाई चौधरी

एक होती इडली
ती होती चिडली
धावता धावता पडली
सांबार चटणीत बुडली
सांबार होते गरम
इडलीची हड्डी नरम
चमचा आला खुशीत
येऊन बसला बशीत
चमच्याने पाहिले इकडे-तिकडे
इडलीचेच केले तुकडे-तुकडे
गिरीश त्याला म्हणतो भक्कड
तुझ्यापेक्षा इडली फक्कड

– गिरीश चिंचोळकर, सोलापूर

॥ आला श्रावण श्रावण ॥

आला श्रावण श्रावण !
साज भुईवर लेवून
आम्हा टाकला मोहून
आला श्रावण श्रावण ॥

पाना फुलांची ही नक्षी
वाचतात प्राणी पक्षी
इंद्रधनु असे साक्षी
मनसांचे चित्तलक्षी
आला श्रावण श्रावण ॥

सुषमा वाणी, इ. १० वी
खोपी (जि. रत्नागिरी)

एका पाश्चात्य पंडितानं म्हटलं आहे, "Those who forget their history, Lose their future." जे आपला इतिहास विसरतात त्यांना आपल्या भविष्यालाही मुकावं लागतं आपल्याकडे एका साध्याशा म्हणीतच हे सारं सांगितलं आहे 'पुढच्यास ठेच...!' पुढे गेलेला काळ - म्हणजेच घडलेल्या घटना - व्यक्तिगत आयुष्यालाच नव्हे तर संपूर्ण समाजालाच बदलून टाकत असतात. 'इति + ह + आसू' हे असे घडले' म्हणजेच आपण ज्याला इतिहास म्हणतो ते!

शाळेतल्या एखाद्या लहान मुलाला जर विचारलं तर सहज उत्तर येईल - 'इतिहास ना? ज्यात खूप सनावळ्या असतात तो कंटाळवाणा विषय!' पण जरा इतिहासाच्या गाभ्यात डोकावून पहा - इतिहास म्हणजे नुसते सनांचे आकडे किंवा तहांची कलमे नाहीत आणि तो कंटाळवाणा तर नाहीच नाही.

इतिहासात आपल्याला भेटतात - अनेक कर्तबगार व्यक्ती - ज्यांनी आपल्या कामानं समाज बदलला, अनेक रोमांचकारी घटना ज्या आपल्या मनात स्फूर्तीचे तरंग उमटवितात, अनेक प्रसंग ज्यामुळे आपली मान अभिमानाने ताठ होते, अनेक सांस्कृतिक रीतिरिवाज जे आपल्या पिढ्यानपिढ्यांना मंगलतेचा - गौरवाचा वसा देत असतात.. हे तर आहेच पण अशाही घटना, व्यक्ती, रुढी आपल्याला

भेटतात ज्यांच्याबद्दल आपल्याला शरम वाटली पाहिजे. घडलेल्या चुकांतूनच आपण शिकत पुढं गेलं पाहिजे.

इतिहास ऐकायचा - वाचायचा तो याचसाठी!

हिंदुस्थानचा इतिहास तर खूपच पुरातन आहे. तुमच्या मनात येईल, 'मग आम्ही शाळेत इतिहास शिकतोच की! पार वेदकाळापासून ते १९४७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यापर्यंत!'

बरोबरच आहे तुमचं. पण तुम्ही शिकता तो फार ढोबळ वरवरचा इतिहास. खोल पाण्यातले मोती न बघता वरवरचे बुडबुडे बघावेत तसं!

दुसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे आपल्याकडे जो मुख्य इतिहास शिकवितात तो स्वातंत्र्यापर्यंतचाच! म्हणजे स्वातंत्र्यानंतरच्या पंचेचाळीस वर्षात 'ऐतिहासिक महत्त्वाचं' काही घडलंच नाही की काय? स्वातंत्र्यानंतर आपल्या देशाने एका नव्या पर्वाला सामोरं जायचं ठरवलं. या प्रवासातला प्रत्येक टप्पा महत्त्वाचा आहे. कितीतरी मोठ्या व्यक्ती झाल्या, महत्त्वाचे प्रसंग घडले जे आज आपल्या पिढीला माहित असणं आवश्यकच आहे. कारण यातील कितीतरी गोष्टींचा आपल्या आजच्या जीवनावरच नव्हे तर आपल्या व्यक्तिगत आणि राष्ट्राच्याही

या चाळीस पन्नास वर्षांचे दशकांमध्ये भाग पाडूया.

प्रथम लक्षात घेऊया १९४७ ते १९५७ हे 'स्वतंत्र भारताचं पहिलं वहिलं दशक!' कसं होतं हे पहिलं वहिलं दशक? लोकांच्या मनात अनेक आकांक्षा होत्या. स्वातंत्र्यलढ्याची धग अजून ताजी होती. देशभक्तीची उर्मी होती. नवीन काही घडविण्याकरिता बाहू फुरफुरत होते. 'सारा भारत एक है' हे सांगवं लागत नव्हतं. ते हृदयातच होतं. एकूणच पुनर्रचना, पुनर्रभारणी करता जसं हे एक चांगल दशक होतं तसंच आपल्या सामर्थ्याला आणि सार्वभौमत्वाला आव्हान देणाऱ्या घटना

दर्शविणारं, एकात्मतेच्या कसोटीला हाकारणारंही होतं. फाळणीचा शाप हिन्दुस्थानच्या हृदयावर कोरला गेला. काश्मीरवर पाकिस्ताननं हल्ला चढविला, राष्ट्रपिता महात्मा गांधींची हत्या झाली. संस्थानांचं विलिनीकरण होऊन एकसंध भारताच्या निर्मितीच्या दिशेनं एक मोठ पाऊल पडलं. अर्थात ह्या घटना म्हणजे या दशकाचा एक छोटा भाग आहेत. पुढील अंकात प्रामुख्यानं आपण ह्या घटनांची माहिती घेणार आहोत.

पत्रमैत्री करायचीयं ना!

तुम्हाला नवीन मित्र-मैत्रिणी मिळविण्याचा छंद आहे का? तो छंद जोपासण्यासाठी 'पत्रपैत्री' एक उत्तम साधन आहे. महाराष्ट्रातील विविध जिल्ह्यांमधील प्रबोधनच्या सभासदांशी तुम्ही पत्राद्वारा मैत्री करू शकाल! एकमेकांच्या शाळांमधील विशेष कार्यक्रम, गावातील, /शहरातील विविध घटनांची, ऐतिहासिक व प्रेक्षणीय स्थळांची माहिती इत्यादींची देवाण घेवाण करता करता नवीन मित्र मैत्रिणी मिळाल्याचा आनंद जरूर अनुभवा. त्यासाठी एका छोटे काम करा -

एक जोडकार्ड घ्या. त्यातील एका कार्डावर तुमचे स्वतः चे नाव, शाळा, इयत्ता व थोडक्यात तुमच्या आवडी निवडी लिहा. तुम्हाला कोणत्या जिल्ह्यातील मित्र मैत्रिणींचे पत्ते हवे आहेत, ग्रामीण हवेत की शहरी याचा खुलासा लिहा. या कार्डावर मागील बाजूला आमचा पत्ता घाला. दुसऱ्या कार्डावर तुमचा पत्ता घाला. अन् हे जोडकार्ड पोस्टात टाका.

आम्हाला तुमचे पत्र मिळाल्यावर आम्ही तुम्हाला दोन पत्ते पाठवू. त्यांना पहिले पत्र पाठविताना स्वतःची सविस्तर ओळख करून द्या. तसंच त्यांची ओळख होण्यासाठी आवश्यक ते प्रश्न विचारा. पत्रावर स्वतःचा पत्ता घालण्यास विसरू नका. 'छात्र प्रबोधन' मासिकाकडून पत्रमैत्री करण्यासाठी मला हा पत्ता मिळाला असा उल्लेख पहिल्या पत्रात करा. म्हणजे ज्याला पत्र पाठवाल त्याला संदर्भ लक्षात येईल. तुम्हाला जर कुणाचे असे पत्र आले तर त्याला तुम्ही प्रतिसाद द्या. एकमेकांचा प्रतिसादावरच तुमची मैत्री टिकणार अन् वाढणार आहे. मग पाठणार ना पत्र!क

घरातील दिवाणखान्यात, काचकपाटात वा अन्यत्र आकर्षक कुंड्या पाहुण्यांचं लक्ष अगदी वेधून घेतात. मातीच्याच त्या कुंड्या पण थोड्याशा कलाकुसरीने किती मोहक बनतात नाही. तुम्हाला निश्चितच जमेल अशा नक्षीदार कुंड्या तयार करायला. त्यांचे तंत्र अगदी सोपे आहे. खाली दिलेली कृती वाचून आणि थोड्याशा सरावाने तुम्ही ते सहज हस्तगत करू शकाल. मग तुमच्या कल्पनेतून तुम्ही स्वतःच नवीन नवीन नक्षी निर्माण करू शकाल! मग करून तर पाहा !

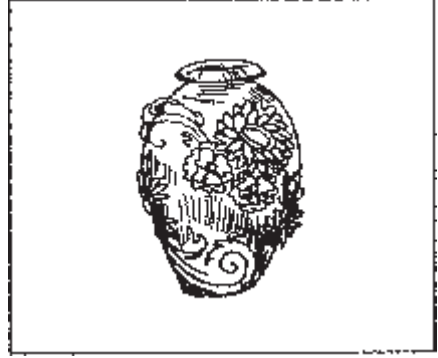
साहित्य :

प्रायमर, व्हाइटनिंग पावडर, डिक, पाणी, वेगवेगळ्या रंगाचे आईलपेंट, रंग देण्यासाठी एक मोठा व एक लहान ब्रश, कुंडी.

कृती :

कुंडीला प्रथम संपूर्ण प्रायमर लावून घ्यावे. प्रायमर वाळू द्यावे. त्यानंतर व्हाइटनिंग पावडर व डिक एकत्र करून पिठाप्रमाणे मळावे. (गरजेप्रमाणे पाणी टाकावे) त्याचे वेगवेगळे आकार करावेत. उदा. पाकळ्या, फुले, फळे,

पाने इ. त्यावर आवश्यक तेथे बारीक रेखा काढाव्यात. हे आकार कुंडीवर हवे तशा रचनेप्रमाणे चिकटवावे. त्यानंतर संपूर्ण कुंडीला हवा तो आईलपेंट पूर्ण लावून घ्यावा तो वाळल्यानंतर केलेल्या रचनेला हवा तसा रंग देऊन रंगवावे. रंग देत असताना त्यावरील शेडींगकडेही लक्ष द्यावे.

मिस्टर जाधव यांना कोणीतरी एके दिवशी विचारले, “काय हो तुम्ही झोपेतून उठता किती वाजता?”

मिस्टर जाधव म्हणाले, “जेव्हा माझ्या खिडकीतून सूर्याचा पहिला प्रकाशकिरण आत येतो तेव्हा...”

तो दुसरा गृहस्थ शांतपणे म्हणाला, “मग तर तुम्ही खूपच लवकर उठता.” मिस्टर जाधव शांतपणे म्हणाले, “अगदी चूक माझी खिडकी पश्चिमेला आहे.”

ह
सा
ह
सा

एक वक्ता सभेत ‘प्रगतीच्या दिशा’ या विषयावर व्याख्यान देत होता. बोलण्याच्या ओघात तो म्हणाला, “माणसाने काम करताना नेहमी खालून वरपर्यंत चढत गेले पाहिजे.” एक श्रोता उठून म्हणाला, “ते कसं शक्य आहे?” का बरं! प्रयत्न कराल तर काय शक्य नाही.” वक्ता म्हणाला. अहो पण माझं काम तर पाण्यासाठी विहिरी आणि बोअर खोदण्याचं आहे ना!” श्रोत्यानं म्हटलं.

**

हस्ताक्षर बदलता येते का? अक्षर सुधारते का? असे प्रश्न अनेकांना पडतात. हस्ताक्षर पहिलीत एकदा घडले की ते पुन्हा बदलत नाही, असा अनेकांचा गैरसमज असतो.

आदिवासी मुले, ग्रामीण मुले, शहरी मुले, प्रौढ स्त्री-पुरुष आणि गृहिणी यांच्या हस्ताक्षरात बदल करण्याचा प्रयत्न केला. निश्चित पद्धती ठरविली. तेव्हा कोणत्याही वयात हस्ताक्षर बदलता येतं हे निश्चित झाले.

हस्ताक्षर सुधारण्यासाठी मनाचा ठाम निश्चय हवा. दररोज नियमित वेळ द्यायला हवा. ठरावीक पद्धतीने लेखन सराव करायला हवा.

अक्षर म्हटले की पूर्ण अक्षर आपल्या डोळ्यांसमोर येते. ते अक्षर आपण काढतो, तेव्हा त्याचे अवयव लक्षात घेत नाही. त्यामुळे अक्षराचा आकार आणि वळण व्यवस्थित येत नाही; म्हणून अक्षर न काढता, त्याचे अवयव योग्य आकारात व ठरावीक क्रमाने काढल्यास अक्षर सुंदर होते, हे यापद्धतीचे मूलतत्त्व आहे.

पुढे सूचना दिल्या आहेत. त्या पाठ करा. त्याप्रमाणे काटेकोर सराव करा, अक्षर सुधारणारच!

शुद्धलेखन लिहिण्यासाठी अवश्य सूचना

१) सर्व लेखन HB किंवा B ग्रेडच्या शॉर्टहॅंडच्या सिस्पेन्सिलीने पुसट व हलक्या हाताने दाब न देता करा.

२) नंतर शाईचा फाऊंटनपेन वापरण्याची सवय करा.

३) विचारपूर्वक रेषा व अक्षरांचे अवयव काढा म्हणजे चूक होणार नाही.

४) काढताना काळजीपूर्वक काढा म्हणजे रबर वापरावा लागणार नाही.

५) अक्षरलेखनास सुरुवात करण्यापूर्वी अक्षरांचे अवयव - उभ्या, आडव्या, तिरप्या, सरळ रेषा, गोल, अर्धगोल समजून घ्या. सरावासाठी ज्या ओळी सोडल्या आहेत, तेथे अक्षरे लिहिताना शेवटची ओळ प्रथम लिहावी. सगळी अक्षरे लिहून झाल्यानंतर त्यावरील ओळ लिहावी. असे लिहिल्यामुळे प्रत्येक वेळेस मूळ अक्षर पाहिले जाईल व चुकांची पुनरावृत्ती होणार नाही.

६) अक्षर काढण्यापूर्वी त्या अक्षराचे अवयव समजून घ्या. अक्षराची सुरुवात कोठे करायची, हात कोठे उचलायचा, कोणता अवयव कोठे जोडायचा ते समजून घेऊन त्या क्रमाक्रमाने अवयव काढा. यासाठी सराव करताना तीन रेषा प्रथम वापरा.

७) नेहमी लिहिताना वरच्या व खालच्या रेषेस अक्षराचे आवश्यक ते अवयव स्पर्श करतील असे काढा.

८) उभ्या रेषा काढताना वहीच्या पानावर असलेल्या उभ्या रेषेवर किंवा त्या रेषेस समांतर रेषा काढा.

९) र स श ए ट ठ ढ द क्ष अ उ ही अक्षरे काढताना उभ्या रेषांचा आधार घ्या.

(पान क्र. २१ वर चालू)

ग म भ न त र स श ग म भ न त र स श भ स त श

ग गा गि गी गु गू गे गै गी गी गं गः म मामि मी मु मू मे मै

मो मौ मं मः भ भाभि भी भु भू भे भै भो भौ भं भः न नानि नी

नु नू ने नै नो नौ नं नः त ता ति ती तु तू ते तै तो तौ तं त

र रा रि री रू रू रे रै रो रौ रं रः स सा सि सी सु सू से सै

सो सौ सं सः श शा शिशी शु शू शौ शो शोशं शः श्न म्म न्न न्म

ग म भ न त र स श गा मा भा ना ता रा सा शा गि सि भि नि

ति रि सि शि गी मी मी नी ती री सी शी गु मृ मु नु तु रु सु शु

गू मू भू नू तू रू सू शू गे मे भे ने ते रे से शे गे मे भे ने

तै रै सै शै गो भो भो नो तो री सी शी गौ भौ भौ नौ तौरौ सौ शौ

गा गुंग गंगू गंगा गुगी मम मग माग

मागा मामा मी मामी मूग मे मेमो मुगी

भगभग भाग भू भूमी भेग भोग भंग भुगा

नग नाम निगा नमुना भागून ने मौन निम्ना

तग मात भाता तुती नेते तंतौतत निमित्त

मिनार मुरूम भारतभूमी तेरा ग्रॅम निर्माता

सभा सौरभ सुमारे संसार स्तंभ गंगास्नान

नाश निराश शुभ शूर शतांश शुभ शिस्त

१०) ड, इ, ह ही अक्षरे उभ्या रेघेच्या दोन्ही बाजूस स्पर्शून काढा.

११) ग म भ र ल प फ ष ण व ब क ख च घ ध ए ड इ ह ज्ञ त्र ऋ या अक्षरांच्या लेखनात अक्षरउंचीचा मध्य महत्त्वाचा असल्याने ही अक्षरे तीन रेघेत काढताना अक्षरमध्य नीट ध्यानात घ्या.

१२) न त ळ छ ट ठ ढ द क्ष य थ श्र अ ज उ या अक्षरांची विभागणी उंचीच्या दृष्टीने तीन भागात होते. हे ध्यानात घेऊन ही अक्षरे काढा.

१३) वेलांटी काढताना प्रथम पुढे कललेले अर्धवर्तुळ काढून नंतर तिरपी रेषा काढा. या वेलांटीच्या अर्धवर्तुळाचा सुरुवातीचा पाव भाग सोडला तर उरलेला भाग मात्रा होय. दोन मात्रा देताना एक मात्रा ४५° ची रेषा काढून त्याच बिंदूत मिळणारी दुसरी नेहमीची काढावी. अर्धवर्तुळासह तिरप्या रेषेचा थोडा भाग म्हणजे रफार होय. अर्धचंद्र अक्षराच्या उंचीच्या निम्म्या अंतरावर असणाऱ्या रेषेस स्पर्शणारा; पण शिरोरेखेस न स्पर्शणारा काढावा. शीर्षबिंदू देताना तो अक्षराच्या उंचीच्या निम्म्या अंतरावर असणाऱ्या रेघेच्या किंचित खाली द्यावा. अक्षराच्या व कान्याच्या उभ्या रेषेवर द्यावा.

१४) वेलांटी उलटी करून अक्षराच्या खाली निम्म्या अंतरावर असणाऱ्या रेघेपर्यंत काढली तर तो ऱ्हस्व उकार होतो. दीर्घ उकार काढताना प्रथम लहान गोल काढून ६०° ची तिरपी रेष

काढा. उकार, ऋकार, पाय मोडणे, अर्धा र काढताना अक्षराखालील निम्म्या अंतरावर असणाऱ्या रेघेस स्पर्शून येईल असे पाहावे.

१५) शब्द लिहून पूर्ण झाल्यानंतर शिरोरेषा देताना भ ध क्ष य श्र अ या अक्षरांवर तुटक शिरोरेखा द्या; कारण शिरोरेखेत सुरुवातीचा गोल लपला गेला तर म ध य अशी अक्षरे भ ध थ ऐवजी वाचली जातील.

१६) दोन शब्दात समान अंतर ठेवा. ओळीच्या शेवटी पूर्ण शब्द लिहिता येत असेल तरच तो शब्द लिहा शब्द तोडून लिहू नका.

१७) प्रत्येक समूहातील सर्व अक्षरे त्यांची बाराखडी, जोडाक्षरे व त्यापासून बनणारे शब्द लिहा. त्यानंतर पुढील समूहातील सर्व अक्षरे बाराखडी जोडाक्षरे व मागील समूहातील बाराखडी-जोडाक्षरे मिळून होणारे शब्द लिहा.

१८) पूर्णविराम. अर्धविराम; स्वल्पविराम, अपूर्ण विराम; प्रश्नचिन्ह? उद्गारचिन्ह! अवतरणचिन्हे एकेरी ‘ ’ दुहेरी ‘ ’ संयोगचिन्ह अपसारण स्पष्टीकरणचिन्ह - योग्य तऱ्हेने लिहा.

१९) देवनागरी लिपीच्या सुधारित अक्षरांचा व उच्चारानुसारी जोडाक्षर पद्धतीचा सराव धरा पद्य (अक्षरांची पाऊण रूपे) ळ छ ट ठ ढ द ड ह - पाय मोडून अर्धे अक्षर करणे व पाऊण य (च) जोडणे आता सराव करा.

पुष्कळदा आपण आपल्या विश्वात इतके गुरफटलेले असतो की आपल्या छोट्या छोट्या दुःखानाच कुरवाळत बसतो. यश आपल्यालाच मिळत नाही, आपणच कमनशिबी आहोत, पुरेसा पैसाच नाही, वेळच नाही, अशा तक्रारी करतो. पण जर या चौकटीतून बाहेर पाहिलं तर आपल्यापेक्षा कितीतरी कष्टाचं आयुष्य जगणारे अनेकजण प्रसन्नतेनं पण जिद्दीनं आयुष्याशी झगडताना आपल्याला दिसतील. अशा जगण्याचा एक मागोवा घेणारं हे सदर - 'असंही जगणं असतं!'

‘आजकाल दुनिया काही खऱ्याची राहिली नाही गड्या! जिकडं तिकडं चोरी, लांडीलबाडी!’ ‘कसली जीवघेणी स्पर्धा! आपण आपल्यापुरतं पाहावं झालं! कशाला हव्या इतरांच्या उठाठेवी! इथं आपलं झालं थोडं...’ असे शेरे-ताशेरे हल्ली सहजासहजी ऐकायला मिळतात. अगदी १२-१५ वर्षांच्या मुलांपासून ते थेट नव्वदी गाठलेल्या आजोबांपर्यंत सर्वांकडून!

अशा या कलियुगात काही वेगळंच अनुभवायला मिळालं. तेही याच भारतात- महाराष्ट्रात- नाशिक जिल्ह्यातल्या कनाशी परिसरात वनवासी कल्याण आश्रम या संस्थेचे पूर्णवेळ कार्यकर्ते म्हणून काम करीत असताना अनुभवलेले आगळे वेगळे अनेक क्षण. त्यातलेच हे काही अनुभव-

वरखेडं - तसं कनाशीपासून थोडं दूर - कामाच्या संदर्भात एकदा सकाळीच ‘राजदूत’ संगतीला घेऊन तिथं गेलो. दिवसभर गप्पा झाल्या. ओघात माहिती मिळविली. वस्तीचा अंदाज घेतला. काही

योजना वस्तीतल्या लोकांसमोर मांडल्या . कडूस पडल्यावर ‘परतावं आता’ अशा विचारानं निघालो. गाडीपाशी आलो. गाडी चालू करावी तर चावी? अंधारलेलं - कुठे शोधणार? दुसरी चावी घेऊन गाडी सुरू केली. रस्ता सरावाचा झालेला. त्यामुळे बिगरलाईटही व्यवस्थित पोहोचलो. सकाळी उठून वसतिगृहातील मुलांचे कार्यक्रम घेऊ लागलो. तेवढ्यात दुरून - कालच्या वस्तीवरचा एक जखवड म्हातारा १२-१४ वर्षांच्या पोराला पुढ्यात घालून येताना दिसतला. ‘भाऊ, ए भाऊ... चुकी झाली, एक डाव मापी कर. ह्यो तुझ्या गाडीचा खिळा सकाळी याला घावला बग. तसाच पुढं घालून घिऊन आलो.’

“अहो आजोबा तेवढ्यासाठी एवढ्या लांब चालत...?”

‘असं कसं रं माज्या पोरार? आरं, वस्ती म्हंजी समद्याचं एक घर हाय. घरातून कंदी काय वस्तू सांडतीया व्हय? आन् तू पाव्हणा, तुझी वस्तू कशी हारवंल? वस्तीला

कमीपणा हाय त्यो. पाप की रं व्हईल म्हून बिगी बिगी आलू. जातू आता. कामं हाईत. रोजावर जाया लागतया' आम्ही आवाक्! वस्तीला कमीपणा येऊ नये म्हणून हा म्हातारा, सकाळच्या पारी ५-६ किमी अंतर तुडवत, काही न खाता पिता चावी द्यायला आला होता. संगे १४ वर्षांच्या चावी सापडलेल्या पोराला घेऊन! आन् कशाचीही अपेक्षा न ठेवता त्याच पावली माघारी निघाला होता. कामासाठी! कुठलं पुस्तक वाचून म्हातारा हे शिकला असेल? किती सहज संस्कारित केलं त्यानं त्या १४ वर्षांच्या पोराला !.... जमेल हे?

* *

रविवारचा बाजाराचा दिवस! वसतिगृहातली मुलं खुशीत! बाया जमलेल्या. साऱ्याजणी गप्पा करत होतो. कुणी काय खरीदलं- खरेदी कसली तर मीठमिरचीची, कुठ गळूतं नाय तर बारक्याला अंगडं, दुसऱ्याला चड्डी आन असचं कायबाय. त्यातही आनंद. तर थोड्या वेळानं... रघुची आजी आली बसली. बाजार करून आली होती. जरा गर्दी कमी झाल्यावर तिचंही भाकर खाणं झाल्यावर मी हाका मारली. “काय? रघू भेटला? मजेत आहे ना” आजी म्हणाली, ‘तू इकडं ये’ आदी. रगूची माना काया बी काळजी नाय. तू हायस. भाऊ हायत. लई माया लावलीया पोराला. पर तू आदी ह्ये घे. ना म्हनू नगस. बस इथं आन खा” मी गुमान आजीपाशी बसले. छोटीशी कागदाची पुरचुंडी उघडली. बाजारातनं आणलेली चार

आण्याची ‘श्येव’ होती. मी विचारलं, ‘रघुला?’ तशी म्हणाली, ‘गप. तू खा. रगूला लय देतीयास. तुझे लाड कोन करनार? मीठमिरची घिऊन झाली आन वर पैसं उरलं म्हून घिऊन आले तुझ्यासाठी आन भाऊसाठी’ पाठीवर हात फिरवत बसली खाणं होईतो. त्या चार घासात पोट गच्च भरलं.

* *

कनाशीला एक दवाखानाही थाटलेला. पाड्या-वाड्यातल्या वस्तीतल्या वनवासींसाठी. ‘आप्पा डागदरच्या हाताला लई गुन हाय’ म्हणायचे सगळे. एक दिवस एक बाई, भर दुपारची आली. कडेवर एक पोर आन् हाताशी पाच-सहा वर्षांचं दुसरं! कडेवरच्या पोराला पाय भाजलेला. हाताशी धरलेलं पोर कसंबसं दवाखान्यात आलं आन् बेसुद झालं. त्याला नीट झोपवलं. अंग तापानं फणफणलेलं. बाईजवळ विचारपूस केली तर म्हणाली, ‘काय करू? जवळच्या सरकारी दवाखान्यात डागदर येत न्हाय. नर्साबाई बी नाय. आन इथं आलं का मायेचं बोलणं वागणं मिळतं. जीव बिनघोर होतो. पोराला चालवत आणलं घरापासं. रडत व्हतं. रस्त्यात वढ्याकडंला येक खेकडा मिल्ला. त्योच दिला हातात अन सांगितलं का चाल्लास तर तुला एकल्याला भाजून खायला दीन हा खेकडा. तवा का पोरगं चाललं! बरं वाटलं ना त्येला?’ तिला शांत केली. बसवली भाकरी दिली खायला तर ‘नग’ म्हणाली. कारणही सांगेना मग बराच वेळानं बोलली, ‘घरी

बी मानसं अन् पोर उपाशी हाय दोन दिस. घरात दानाच नाय. जंगलात जाया घावलंच नाही. पर त्याचं काय न्हाय येवडं. भाकर नगं मला. औषध दे. एक सुई टोचलं बाबा म्हंजी मग बरं. आम्ही जाऊ वस्तीला' मग खूप समजूत घातली. घरच्यासाठी भाकरी दिल्या. “न खाता गेलीस तर आम्हाला

वाईट वाटेल. आज आमची पाहुणी आहेस तू.” असं म्हटलं तेव्हा कुठे चार घास भाकरी खाल्ल्यावर ती भरल्या डोळ्यांनं म्हणाली, ‘तुमी हायसा केवढा आधार हाय. आता माझं पोर न्हाय ह्ये! ह्ये तुमचं हाय त्याला शिकीव. आम्हाला बी शिकीव कायतरी करायला.

या एकेका प्रसंगातूनच मार्ग सुचत गेले. दलालांकडून होणारी वनवासींची लूट थांबवली पाहिजे. कडब्याला योग्य भाव दिला गेला पाहिजे यासाठी कडबाकुट्टी केंद्र सुरू झालं. वस्तीवस्तीवर बालवाड्या सुरू केल्या शिक्षणासाठी वसतीगृह दूध योजना राबवायचे ठरले. एक नी अनेक. करू तेवढं थोडं मात्र... सर्वांच्या सहकार्यांनं आधारानं... परस्पर विश्वासानं !!!

* *

प्रसंगपूर्ती

पुढील प्रसंग २०० शब्दात पूर्ण करावयाचा आहे. त्यामध्ये भाषेबरोबरच नवनवीन कल्पनांनाही महत्त्व आहे बरं का!
बस स्टॉपवर ही भली मोठी रांग होती. उदय त्या रांगेतच बसची वाट पाहत बराच वेळ उभा होता. आपल्याला शाळेत पोचायला उशीर होणार म्हणून तो अतिशय अस्वस्थ होता. इतक्यात समोरच्या बोळातील दोन व्यक्तींच्या संशयास्पद हालचालींनी त्याचे लक्ष वेधून घेतले...

प्रत्येक अंक केव्हा मिळणार?

‘छात्र प्रबोधन’ मासिक, राष्ट्रीय सौर महिन्यांप्रमाणे निघते. सौर महिन्याची १ तारीख इंग्रजी महिन्याच्या २० ते २३ तारखेला (महिन्यानुसार बदलते) येते. त्यावेळी अंक प्रकाशित होतो. इंग्रजी महिन्याच्या २५/२६ तारखेला हा अंक पोस्टात पडतो. त्यामुळे साधारणपणे ३० ते ५ तारखेच्या दरम्यान हा अंक तुम्हाला मिळावा. यापेक्षा उशीर झाल्यास पत्राद्वारे अथवा समक्ष आम्हाला कळवावे.

चाँपर तयार करा

– रोहित मराठे, ८ वी, पुणे

‘चाँपर’ या नावावरूनच तुमच्या लक्षात आले असेल, की हे यंत्र तुकडे करण्यासाठी आहे. आपण बाजारात यासाठी अनेक प्रकारची यंत्रे पाहातो. पण त्याने फारच छोटे – छोटे तुकडे होतात. काही वेळा आपल्याला मोठे-मोठे तुकडे हवे असतात. त्यावेळी या यंत्राचा आपल्याला उपयोग होऊ शकतो. चला, तर आज आपण या यंत्राची प्रतिकृती करू.

यासाठी आपल्याला लागेल पाव इंच जाडीची एक फळी, साधारण १ फूट उंचीच्या दोन लाकडी पट्ट्या व सव्वा फूट लांबीची तिसरी लाकडी पट्टी, हॅक साँ ची दोन पूर्ण धारदार पाती, लाकडाचे ३ इंच × १.५ इंच आकाराचे तुकडे, दोन नटबोल्ट्स, १ फूट लांबीचे दोन रॉड्स (विणकामाच्या सुया देखील चालतील), दोन कप्या (पुली)

आता प्रथम सव्वा फूट लांबीची फळी घ्या व दोन्ही बाजूकडून साधारण ३ इंच अंतर सोडून १ फूट लांबीच्या पट्ट्या ठोका. आता तुमचा स्टँड तयार झाला. मात्र या उभ्या दोन पट्ट्यांना आधी वरून साधारण १.५ इंच अंतर सोडून व खालून ३-३.५ इंच अंतर सोडून भोक पाडा. या भोकांचा व्यास १ सेंमी असावा.

आता दोन लाकडी तुकड्यांना मध्यावर

एक छोटे भोक पाडा व जे नट्स तुम्ही घेणार आहात, ते अशा आकाराचे घ्या, की ते या भोकात घट्ट बसतील. आता हे तुकडे उभ्या लाकडी पट्ट्यांच्या वरच्या भोकांपासून ३ ते ४ इंचावर बसवा.

आता हॅक साँ ची दोन पाती दोन्ही बाजूकडून ५ ते ६ इंच अंतर सोडून तोडा. मधला भाग आपल्याला नको आहे. आता आपल्याकडे जी पाती आहेत त्यांच्या कडेला भोके आहेत. आता एक रॉड घ्या व त्यांच्या कडेला भोके आहेत. आता एक रॉड घ्या व त्याच्या मध्यापासून दोन्ही बाजूला २ इंच अंतर सोडून ही पाती अशी वेल्ड करा, किंवा जोडा ज्यामुळे ती एका सरळ रेषेत येतील व त्यांचे धारदार भाग एकमेकांविरुद्ध असतील. आता हा रॉड वरच्या भोकात बसवा.

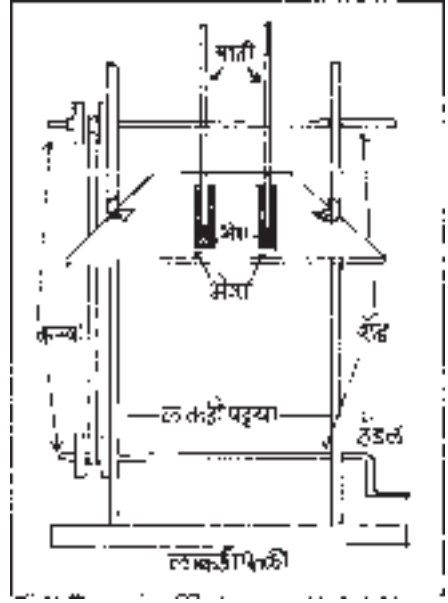
आता फळी अशी कापा की तिची लांबी दोन उभ्या पट्ट्यांमधल्या अंतराएवढी असेल व रुंदी साधारण ८-१० इंच असेल. आता या दोन बाजू (उभ्या पट्टीमधल्या अंतराएवढ्या) यांना उभ्या लांबीच्या मध्य रेषेपासून एवढ्या अंतरावर भोके पाडा की ज्यामुळे ती फळी बाजूच्या दोन नट्समध्ये बसवता येईल.

आता पाती फिरवून अंदाज घ्या, व त्याप्रमाणे फळीला अशा भेगा पाडा की

ज्यामुळे रॉड फिरवताच पाती फळीला न अडकता गोल गोल फिरू शकतील.

आता दुसऱ्या रॉडचे एक टोक दानदा खालच्या भोकांमध्ये बसवा. आता एक कप्पी दुसऱ्या रॉडच्या हँडलच्या विरुद्ध भागाला टोकाला बसवा व दुसरी कप्पी पहिल्या कप्पीच्या वर सरळ रेषेत वर बसवा व रबर बँड किंवा दोऱ्याने जोडा. आता हँडल फिरवल्यावर पत्यांमध्ये जी वस्तू येईल ती कापली जाईल.

हँडल ऐवजी आपण मोटार देखील लावू शकतो. मात्र ती घट्ट चिकटवून ठेवावी लागेल.

प्रयोग करून तर पाहा !

एक पातळ कागद घेऊन बारीक आयताकृती कापा. त्याला दोन घड्या घालून तो उलगाडा व ठोकळ्यावर रोवलेल्या टाचणीवर अलगाद ठेवा. आजूबाजूने वारा लागणार नाही अशी काळजी घ्या.

आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे हात जवळ आणा. कागद फिरू लागतो. असे का?

ताप भरलेल्या माणसाने जर हात जवळ आणला तर काय फरक पडेल? शास्त्रीय कारण लिहा.

‘उलट-सुलट कसेही वाचा’

- १) वाढवा समास वाढवा
- २) रामाला भाला मारा
- ३) ती होडी जाडी होती
- ४) तो गजानन जागतो
- ५) तो कवि डालडा विकतो

पूजा किरपेकर, ८ वी, सोलापूर

हा S हा S S हा S S S

पीटू आईला म्हणाला, “आई, आई बाबांचे डोळे दुखत होते तेव्हा त्यांनी चष्मा घेतला. माझं मनगट दुखत आहे, मला घड्याळ कधी घेणार?”

प्रशांत पारखे, पुणे

मला अजून घडायचं आहे

– डॉ. स्वर्णलता भिशीकर

ज्ञान प्रबोधिनीचे संस्थापक कै. आप्पा पेंडसे यांचं एक गीत आहे ‘विकसता... विकसता... विकसावे’ ज्ञान प्रबोधिनीचे कार्यकर्ते कसे असावेत याचं एक पूर्ण चित्र त्यात आहे. आणि त्या चित्राच्या जवळपासही आपण नाही याची जाणीव असल्याने मी म्हणत आहे की मला अजून घडायचं आहे.

मोठ्या माणसांच्या सहवासात राहिल्याने, कार्ये केल्याने वृत्तीत, स्वभावात, कार्ये करण्याच्या पद्धतीत चांगले बदल होत जातात तसे काही माझ्यात झाले आहेत. महाविद्यालयात असताना मी आप्पांच्या जवळ आले त्यांचा सर्वात वेधून घेणारा विशेष म्हणजे त्यांच्याकडे आलेल्या प्रत्येक व्यक्तींचं ती छोटी असो की मोठी असो खूप स्नेहाने, आत्मीयतेने स्वागत करत, जिव्हाळ्याने बोलत. ‘मी कामात आहे, मला वेळ नाही’ असं ते म्हणत नसत. नववी –दहावीच्या विद्यार्थ्यांपासून मोठ्या चिन्तकांपर्यंत सर्वांशी ते देशाच्या प्रश्नांची मनापासून, गांभीर्याने चर्चा करीत. अमक्याशी अमूक विषय कसा बोलावा

अशी अडचण त्यांना वाटत नसे. शिवाय या सगळ्या बोलण्यात सौम्य विनोदाचीही पखरण असे. असं उबदार, प्रसन्न आणि प्रेरणा देणारं व्यक्तिमत्त्व आपलं असावं असं मला वाटे.

एकदा आमची वार्षिक कामांची विभागणी चाललेली होती. प्रशाला,

प्रशालेची दले इ. जबाबदाऱ्या भराभर सगळ्यांनी घेतल्या. पण प्रबोधिनीच्या आसपास राहाणाऱ्या गांजवे चौकातल्या मुलींची दलं घ्यायला कोणी पुढे सरसावेना. मग आप्पांनी हे क्रीडादल घेणं किती महत्त्वाचं आहे, त्यातून काय होऊ शकेल याचं इतकं सुंदर चित्र उभं केलं की आम्हाला वाटायला लागलं. ‘हेच आपण केलं पाहिजे.’ संघटनेमध्ये कोणतंच काम कमी महत्त्वाचं नसतं त्या कामाचं सोनं करणारी व्यक्ती मात्र पाहिजे हा धडा आम्ही शिकलो.

प्रशालेच्या संमेलनाची रंगीत तालीम आप्पांसमोर चाललेली होती. शहीद भगतसिंगांच्या जीवनावर नाटक होतं. त्यात पलिते वापरलेले होते. पण ते पेटवून स्टेजवर

नेण्याचा, टिकविण्याचा सराव केलेला नव्हता. हाताला चटका बसल्याबरोबर एका मुलीने पलिता खाली टाकून दिला. स्टेजवर कापडी पडदे होते. क्षणभर आम्ही भांबावलो. पण आप्पा स्वतः पुढे धावले. त्यांनी तो पलिता पकडला. प्रवेशद्वाराबाहेर आणून टाकला - विझविला. पाच मिनिटात पुन्हा रंगीत तालीम सुरू झाली. मला फार अपराधी वाटत होते. संध्याकाळी त्यांची क्षमा मागितली. ते गंभीरपणे म्हणाले, 'आग वेळीच विझली नसती तर...? काय हा बेजबाबदारपणा!' या शब्दात सर्व शिक्षा सुफळ - संपूर्ण झाली.

आप्पांनी याहून महत्त्वाची शिकविलेली गोष्ट म्हणजे लोक शिक्षा देतात. टीका करतात किंवा कौतुक करतात याच्या निरपेक्ष आपण स्वतःचं परीक्षण स्वतः केलं पाहिजे आणि अत्यंत मनःपूर्वक प्रार्थना करत स्वतःला बदललं पाहिजे -

'पुन्हा न मन हे मळो, दुरित आत्मबोधे जळो'

आप्पांच्या कार्यालयात काम करताना त्यांनी एका पत्राचा मसुदा करायला सांगितला. मानसशास्त्र घेऊन एम्. ए. झालेल्या एका बाईना तूर्त प्रज्ञा मानस संशोधिकेत काम देऊ शकत नाही याबद्दल दिलगिरीचं पत्र होतं. मी लिहिलेलं पत्र आप्पांच्या पसन्तीला आलं नाही. ते नाराजीने म्हणाले, 'हे कसलं रुक्ष पत्र? कोणाला नाही म्हणायचं असेल तर ते सुद्धा खूप गोडव्याने, सौजन्याने म्हणायला हवं. पुन्हा चांगलं पत्र लिहा. उत्तम पत्र लेखन ही कला

आहे. त्याने माणसं जोडली जातात.'

आप्पांबरोबरच मा. आण्णा, मा. यशवंतराव, मा. वामनराव, मा. भास्करराव कोल्हटकर असे उच्चशिक्षित पण पूर्ण समर्पणपूर्वक काम करणारे कार्यकर्ते आम्ही पाहात होतो त्यामुळे जीवनात पैशापेक्षा निःस्वार्थ कामाचं समाधान ही फार मोलाची गोष्ट आहे हे कळलं. नुसती सद्भावना पुरत नाही तर तपश्चर्येने गुणसंपादन करावी लागते. आयुष्याला मोल आणावं लागतं. ज्या संघटनेत आपण काम करतो तिच्या आवश्यकता ध्यानात घेऊन त्यात आपल्याला काय करता येईल ते पाहून स्वतःचं प्रशिक्षण करावं लागतं. इतरांशी जुळवून घेण्यासाठी स्वतःच्या अहंकाराला मुरड घालावी लागते.

माणसं केवळ दैनंदिन कार्यालयातल्या अनुभवातून घडतात असं वाटत नाही. रोज काहीतरी विचारांचं शक्तिवर्धक घेणं आवश्यक असतं. 'राष्ट्रद्रष्टे विवेकानंद', 'भगिनी निवेदिता', 'विवेकानंद काय म्हणाले', 'अरविंद- माताजी काय म्हणाले' या पुस्तकामधील विचारांचं प्रबोधिनीच्या कार्याच्या संदर्भात पुन्हा पुन्हा चिंतन केल्यामुळे मला प्रकाश मिळत गेला आहे. देशात घडणाऱ्या घटनांचाही या विचारांच्या प्रकाशात अभ्यास केला पाहिजे. हे लक्षात आलं आहे.

आपल्या घरच्या माणसांचा विश्वास आपल्यावर असणं, आपल्या कामासाठी त्यांचा पाठिंबा मिळवणं, थोडी जास्त धावपळ-कष्ट झाले तरी आवश्यक आहे -

हेही मी आप्पांकडून शिकले. त्यांनी कार्यकर्त्यांबरोबरच त्यांची कुटुंबही प्रबोधिनीला जोडली.

प्रबोधिनीमध्ये 'नाही' चं 'होय' करणं हा एक आवश्यक गुण मानला जातो. गेल्या काही वर्षांत नकार घेऊन कितीतरी कसोटीचे प्रसंग आले. त्या नकाराचं होकारात रूपांतर कसं करायचं यासाठी सावध, प्रामाणिक प्रयत्न केले. पुष्कळदा प्रयत्नाने हे शक्य होतं असं ध्यानी आलं.

कार्यकर्त्यांजवळ दर्शनी परस्पर विरोधी वाटणारे अनेक गुण असावे लागतात. व्यक्तिगत अहंकाराचं विसर्जन, पण संघटनेचा रास्त अभिमान; आज्ञांकितता, पण त्याचबरोबर स्वतंत्र विचार करण्याची शक्ती; स्वतःविषयी कठोर, पण इतरांविषयी सहृदयतेने विचार करण्याची क्षमता; स्वतःबाबत कीर्तीची अभिलाषा नसणं, पण संघटनेची कीर्ती दिगन्त पोचविण्याची आकांक्षा - उमेद असणं; स्वतःच्या आयुष्याच्या मर्यादेचं भान असणं; पण संघटना चिरस्थायी कशी होईल यासाठी विचारपूर्वक झटणं या त्यातल्या महत्त्वाच्या गोष्टी.

मला या गोष्टीचं भान आहे ही माझी झालेली घडण या गोष्टी मला साध्य व्हायच्या आहेत ही माझी व्हायची असलेली घडण. म्हणून सुरुवातीला म्हटलं की,
'मला अजून घडायचं आहे.'

नमोऽस्तुते गुरुदेवा !

डॉ. वि. वि. तथा आप्पासाहेब पेंडसे
१९ ऑगस्ट - १० वा स्मृतिदिन

जे प्रबोधनाचे महाकवन तुम्हि रचले
यशमंत्र त्यातले अमुच्या कंठी रुजले
आठवे तयांच्या प्रतिक्षणि भरती डोळे
जधि विहार तुमच्या सप्तव्याहती चाले ॥
ते बृहत्तर खांदे प्रकल्पभारे सजले
ते सशक्त बाहू राष्ट्र हलविण्या स्फुरले
ती निधडी छाती निधान राष्ट्रप्रीतीचे
जे स्थान मिळविण्या झटले संघ युवांचे ॥
राष्ट्रार्थ बोलणे, सलगी देणे, हसणे
उत्तुंग आर्त-मनभेदि स्वराने गाणे
अनुभवी आक्रमी आश्वासक चरणांनी
जी स्वतः फोडिली, ध्येयवाट तुडविणे ॥
जरि सुपुत्र तुमचे, कधि न रणांगण सोडू
जे राष्ट्रविरोधी झोडून काढू, मोडू
जरि सुपुत्र तुमचे, आर्तांच्या हाका ऐकू
पददलितांसाठी अम्ही खालती वाकू ॥
जरि सुपुत्र तुमचे स्वप्नांपल्याड जाऊ
वर प्राप्त होईतो कधि न विसावा घेऊ
जे मानचित्र राष्ट्राचे मनात ठसले
त्या समूर्त करण्या स्वरात तुमच्या गाऊ ॥

‘विषारी चॉकलेट्सची केस’ म्हणून त्या घटनेला वृत्तपत्रात प्रसिद्धी मिळाली होती. रॉजर शेरींगहॅम तिच्याविषयीच विचार करीत होता. खरंच आतापर्यंत त्याने हाताळलेल्या केसेसपैकी खूप विचारपूर्वक योजलेला खून होता तो ! बारकाईने विचार केला तरच त्याचा हेतू लक्षात येण्यासारखा होता. त्याची पद्धतही योग्य दिशेने विचार केला तरच लक्षात येण्यासारखी आणि खुनाचे पुरावे सहज न सापडणारे! पण खुनी माणसाचे दुदैव आड आले. आणि जगातील गूढ कथांमध्ये जमा होईल अशी ही रहस्यमय घटना उजेडात आली.

शुक्रवार - १५ नोव्हेंबरची ती सकाळ! बरोबर १०-३० वाजता नेहमीच्या सवयीनुसार सर विल्यम अॅन्स्ट्रथ यांनी पिक्कडी येथील अतिशय प्रतिष्ठित अशा ‘रेनबो क्लब’मध्ये प्रवेश केला. नेहमीप्रमाणे आपल्या नावावर काय टपाल आहे याची चौकशी केली. तेथील नोकराने त्यांना तीन पत्रे आणि एक पार्सल दिले. सर विल्यम तेथील मोठ्या दिवाणखान्यातील फायरफ्लेम-जवळ गेले. एवढ्यातच त्याच क्लबचे आणखी एक सदस्य श्री. ग्रॅहॅम बेरेसफोर्डही आपली पत्रे घेऊन तेथे आले. त्या दोघांची एकमेकांशी ओझरती ओळख होती एवढेच! अन्यथा ते एकमेकांशी क्वचितच

बोलत असत.

सर विल्यमनी आपले पार्सल उत्सुकतेने फोडले आणि वैतागाने ते बडबडले, “ह्यँ...! काय माणसं असतात एकेक!” आणि पार्सलबरोबर आलेले पत्र त्यांनी श्री. बेरेसफोर्डना वाचायला दिले. चॉकलेट्स बनवणाऱ्या ‘मेसन् अॅण्ड सनस्’ या नामांकित कंपनीकडून ते पत्र आले होते.

“सर विल्यम व अॅन्स्ट्रथ,
सप्रेम नमस्कार

लवकरच आम्ही बाजारात एक अतिमादक चॉकलेटचा नवा प्रकार आणत आहोत. आम्ही सोबत एक २ पौंड चॉकलेटचा बॉक्स पाठवत आहोत. त्याचा स्वीकार करावा व कृपया त्याच्या चवीविषयी आपले बहुमूल्य मत कळवावे.”

“चॉकलेटविषयी आपले मत कळवायला मला काय ते पोरकट, थिल्लर माणूस समजतात की काय?” सर विल्यम तणतणले.

“अरेच्चा, बरी आठवण झाली कालच माझ्या पत्नीबरोबर मी एक पैज हरलोय. काल आम्ही एका नाटकाला गेलो होतो. त्यातील खलनायक कोण असावा याविषयी दुसऱ्या अंकाच्या शेवटी आमच्यात पैज लागली. आणि मी हरलो पाहा! मला माझ्या पत्नीसाठी उंची चॉकलेट्सचा एक बॉक्स जाताना खरेदी

करायला हवा. निघतोच आता!” बेरेसफोर्ड म्हणाले.

“असं पाहा, नाहीतरी या बॉक्सचा मला उपयोग नाही. तुम्हीच नेता का हा?” – इति सर विल्यम्स.

एक क्षणभर बेरेसफोर्ड बॉक्स घ्यावा की नाही म्हणून विचारात पडले. पण दुर्दैवाने ते स्वीकारण्याची त्यांना दुर्बुद्धी झाली. वास्तविक ते स्वतःही खूप श्रीमंत होते. पण बाजारात जाऊन खरेदी करणं त्यांच्या जीवावर आलं होतं.

सुदैवाने पार्सलच्या वरील कव्हर आणि बरोबरचे पत्र त्यांनी फायरप्लेसमध्ये न टाकता कचऱ्याच्या पेटीत टाकले. म्हणून तर पोलिसांना ते तपासात वापरता आले.

आपल्या या दुःखद शोकांतिकेतील तीन मुख्य पात्रांकडे आता वळू या! सगळ्यात लक्षात राहाणारे व्यक्तिमत्त्व होते ते सर विल्यम यांचे! पन्नाशीकडे झुकणारे, जुने परंपरावादी, भारदस्त असे व्यक्तिमत्त्व! त्यांच्या तुलनेत बेरेसफोर्ड हा साधासुधा माणूस होता. उंच, सावळा, नजरेत न भरण्याच्या अशा सामान्य व्यक्तिमत्त्वाचा तिशीचा तरुण होता तो! काहीसा अबोल आणि गंभीर. त्याच्या वडिलांनी त्याच्यासाठी भरपूर संपत्ती ठेवली होती. तरीही धडपड्या स्वभावाचा बेरेसफोर्ड स्वस्थ बसणारा नव्हता. अनेक कंपन्यात त्याची भागिदारी होती आणि म्हणतात ना “पैशाकडे पैसा जातो.” या न्यायाने त्याला पत्नी मिळाली तीही अतिशय संपन्न घराण्यातील.

तिच्या नावावरही बरीच संपत्ती होती. अर्थात बेरेसफोर्डनी तिच्याशी विवाह केला तो पैशासाठी नव्हे तर तिच्या रुपगुणांवर लुब्ध होऊन – तिच्याकडे कपर्दीकही नसती तरीही बेरेसफोर्डने तिच्याशीच विवाह केला असता असे त्याचे मित्र म्हणत. एकूण कुणाचीही दृष्ट लागायी असा सुखी संसार होता त्यांचा!

पण दैवाला त्यांचे सुख पाहवले नाही आणि चॉकलेटच्या एका खोक्याने त्यांचे आयुष्य उध्वस्त केले. पतिपत्नी कॉफीचा आस्वाद घेत होती. तेव्हा एकीकडे सौ. बेरेसफोर्डनी चॉकोलेटसूचा बॉक्स उघडला आणि चॉकोलेटसू बाहेर काढली.

“छे! कॉफीची इतकी छान चव तोंडात रेंगाळतेय, आपल्याला नको बुवा तुझे चॉकोलेट!” बेरेसफोर्डच्या या उद्गारांवर काहीही न बोलता त्या चवीने चॉकोलेट खाऊ लागल्या. “अहो चॉकोलेटची चव फारच कडक आहे. तोंडात जळजळल्यासारखं वाटतंय!”

“पाहू बरं – हा नवीन प्रकार बाजारात येतोय.” असं म्हणत त्यांनीही एक चॉकोलेट तोंडात टाकले आणि बदामाच्या तेलासारखा अति उग्र स्वाद चॉकोलेटला आहे असं त्यांना वाटलं.

“उग्र आहे खरं, – पण मला त्याची चव बरी वाटतेय.” असे म्हणत सौ. बेरेसफोर्डनी आणखी एक चाकोलेट तोंडात टाकलं. काहीवेळाने श्री बेरेसफोर्ड काही कामासाठी बाहेर पडले. त्यावेळी त्यांना कल्पनाही नव्हती

की हे आपल्या पत्नीचं अंतीम दर्शन आहे म्हणून!

त्यावेळी वाजले होते दुपारचे २-३०. सुमारे ४.१५ वाजता श्री. बेरेसफोर्ड आपल्या क्लबमध्ये आले. त्यावेळी ते काहीसे अस्वस्थ होते. त्यांचे अंग थंडगार पडले होते. नजर अस्थिर होती. क्लबमधील नोकराच्या मदतीने ते खुर्चीत बसले. 'डॉक्टरांना बोलावू का? या नोकराच्या प्रश्नावर, छे! छे! पित्ताचा त्रास असावा. विश्रांतीने बरे वाटेल असं ते पुटपुटले. सर विल्यमही तेथे होतेच.

तुम्ही दिलेली चॉकलेटस् मजेशीर होती पण आता मला वाटतंय... की त्याचाच काही परिणाम... माझी पत्नी... इतकेच बोलत त्यांची शुद्ध हरपली. श्री. विल्यमनी क्लबमधील इतर माणसांच्या मदतीने डॉक्टरांना पाचारण केले. त्याचवेळी श्री. बेरेसफोर्डच्या घरून फोन आला.

“श्री. बेरेसफोर्ड तिथे असतील तर त्यांना ताबडतोब घरी येण्यास सांगावे. त्यांच्या पत्नी अतिशय आजारी आहेत.” प्रत्यक्षात मात्र तिकडे सौ. बेरेसफोर्ड या मृत झाल्या होत्या.

कमी चॉकलेटस् खाल्ल्यामुळे आणि लगेच उपचार मिळाल्यामुळे श्री बेरेसफोर्ड मात्र वाचले. मिसिस बेरेसफोर्डचा मृत्यू मात्र निश्चितच चॉकलेट्समधील विषानेच झाला होता.

पोलीस चौकशीला सुरुवात झाली. कचऱ्याच्या पेटीत टाकलेले खोक्याचे कव्हर व पत्र पोलिसांनी ताब्यात घेतले. सर विल्यमनी

सकाळपासूनच्या सर्व घटना कथन केल्या. तपासाची सूत्रं भराभर हलू लागली. चॉकलेट्सच्या अंतर्भागात बदामाचे तीव्र तेल भरल्यामुळे ते विषारी बनले असावे असा संशय डॉक्टरांनी व्यक्त केला. पण मेसन कंपनीने त्याचा साफ इन्कार केला.

आमचा नवीन ब्रँड मार्केटमध्ये आलाच नाही आणि खोक्यात सापडलेली चॉकलेटस् ही अगदी साधी आहेत. बरोबरचे पत्रही बनावट आहे.

चॉकलेटस्ची छाननी करता असं आढळलं की चॉकलेटना छोटं छीद्र पाडून त्यात काहीतरी भरून परत ते बंद केलंय.

सर विल्यम्सना तो चॉकेटचा बॉक्स पाठवण्यात आला होता. निःसंशय त्यांचाच खून करण्याचा कुणाचा तरी हेतू होता तर...

पोलीस इन्स्पेक्टरचीही याबद्दल पूर्ण खात्री पटली अन् स्कॉटलंड यार्ड पोलिसांची तपासाची चक्रं वेगानं फिरू लागली.

कोण होता बरं तो खुनी? सर विल्यमना ठार मारण्याच्या योजनेमागील हेतू काय? बिचाऱ्या सौ. बेरेसफोर्ड उगीचच बळी गेल्या का? चॉकलेटमध्ये कोणते विष वापरले होते? असे एक ना अनेक प्रश्न!

(त्यांची उत्तरे पुढील अंकात)

The Avenging chance या Anthony Bethley लिखित रहस्यकथेचा स्वैर अनुवाद.)

A STORY OF RED CROSS

- Mrs. Laxmi Gokhale

It was the year when France was at war with Austria. A fierce battle was being fought between the armies of the two countries outside a city called Solferino. Several thousands of men were killed by bullets or crushed under the hoofs of the horses. One Swiss citizen Henri Dunant watched all this from the top of a hill. He felt helpless in the beginning but soon understood the seriousness of the situation and gathered a group of sincere men and women volunteers. They were not trained to look after the wounded but were willing to work under his guidance. They carried the wounded to a church and nursed them. When a woman saw Henri attending a wounded enemy soldier she said loudly, "But the man you are helping is an enemy!" Henri stood up, put his hands on her shoulder, and looking into her eyes said in a low voice, "Yes, but he is also a human being!"

Henry's words, as if had a magic effect and the volunteers began to follow his noble example. Suddenly, from somewhere in the hall a woman's voice came. "They are all brothers! They are all brothers! Everyone was touched and message of brotherhood was carried through the church. Henri

Dunant who had different plans of his future, forgot all that and continuously thought about how the terrible sufferings of the people in such wars could be lessened.

As a result of his ceaseless efforts, the Swiss Government called a conference of several nations to discuss Henry's proposals (plans) to help the wounded.

Within a few years a new Society called the Red Cross Society was born. It was given this name because its Symbol was a white background with a Red Cross on it. Soon Red Cross Societies were formed all over the world.

Slowly its founder Henri Dunant was forgotten, though he spent most of his money on it. The world thought that he was dead. But one day he was seen in a little Swiss village by a young journalist. People, then rushed to him with money and help, but he refused it. He had learnt to live a very simple life.

In the year 1901 Henri was honoured & was given the Nobel Prize, But he gave away the prize money to the cause of the great Red Cross Movement.

The Winner . . . The Loser

*The Winner is always part of the answer
The Loser is always part of the the problem.*

*The Winner always has a programme.
The Loser always has an excuse.*

*The Winner says, "Let me do it for you."
The Loser says, "That's not my job."*

*The Winner sees an answer for every problem.
The Loser sees a problem for every answer*

*The Winner says, "It may be difficult but its possible."
The Loser says, "It may be possible but it is too difficult.*

..... **Be the Winner**

धडपडणाऱ्या शिक्षकांना आवाहन

शाळा म्हणजे मुलामुलींची व्यक्तिमत्त्वे फुलण्याची जागा. पण मार्कांच्या जीवघेण्या स्पर्धेत शाळांमध्ये ही व्यक्तिमत्त्वे कोमेजून जातानाच दिसतात. अर्थात हे दृश्य जरी बरेचसे सार्वत्रिक असले तरी सगळाच काही अंधार आहे असे नाही. कोठे कोठे प्रकाशाची लागवड करणारे काही उत्साही मुख्याध्यापक शिक्षक हा अंधार दूर करण्याचा प्रयत्न करत असतात. आपणही अशी धडपड करता करता मुलांच्या ज्ञानात भर घालत असाल. त्यांच्यातील प्रेरणा जागवत असाल.

त्यासाठी अनेक अभिनव उपक्रम आपण योजले असतील अशा उपक्रमांतील कार्यक्रम, मुलामुलींना आलेले विशेष अनुभव, विकसित झालेली त्यांची व्यक्तिमत्त्वे तुम्ही शब्दबद्ध केलीत तर 'प्रबोधन'द्वारे तुमच्या या छोट्यामोठ्या ज्योतींचा प्रकाश आम्ही महाराष्ट्रातल्या हजारो विद्यार्थी आणि शिक्षकांपर्यंत पोहोचवू. तुमच्या धडपडीचा हा वसा इतरांना देण्यासाठी लिहिते व्हा.

(लेखनासाठी शब्द मर्यादा - ५००

शब्द)

आज प्रचीती द्या !

– डॉ. नलिनी गुजराथी

कुरुक्षेत्रावर रणांगणाच्या मध्यभागी धनुर्धारी अर्जुन हतबल होऊन बसला होता. कौरवांशी युद्ध करावे की न करावे अशा द्विधा मनःस्थितीत अर्जुनाला रथाचे सारथ्य करणाऱ्या भगवान श्रीकृष्णांनी गीतेचे खडे बोल ऐकवून ललकारले- “अर्जुना, उठ आता हो युद्दाला तयार. तुझे गांडीव धनुष्य उचल आणि कर त्याचा टणत्कार. तुझ्या सामर्थ्याची आज सर्वांनाच प्रचीती येऊ दे. ‘तस्मादुनिच्छत कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः’ शतकापूर्वी ब्रिटिशांनी हिंदुस्थानावर राज्य गाजवून या देशाला पारतंत्र्यांच्या अंधःकारात ढकलून दिले होते. त्यावेळी या निद्रिस्त समाजपुरुषाला ‘स्वामी विवेकानंदांनी अशीच कळकळीची साद घातली होती.

‘उत्तिष्ठत जाग्रत, प्राप्य, वरान्निबोधत!’

उठा, जागे व्हा, आणि ध्येयशिखरी पोहोचल्याविना थांबू नका. या देशाला पौरुषसंपन्न करा असेच त्यांचे तरुणांना आवाहन होते. या येत्या पन्नास वर्षांमध्ये ही आपली मायभूमि, थोरली आई, हिंदूभूमि हीच आपणा सर्वांची देवता असू द्या बाकीचे निरर्थक देव आमच्या मनातून जाऊ देत. हेच एक दैवत खरोखरी जागृत आहे. त्याचे पूजन करण्यासाठी ते तरुणांना एकत्र करीत होते. ‘आज प्रचीती द्या’ हे पद्य वाचत असताना वरील दोन प्रसंग डोळ्यांसमोर उभे राहातात.

कोणत्याही देशाचा भविष्यकाल त्या देशातील तरुण घडवीत असतात. जर हे तरुण निराश, वैफल्यग्रस्त, व्यसनमग्न विषयलोलूप असतील ते राष्ट्र नष्ट व्हायला काहीच अवकाश लागणार नाही. या उलट जर हे तरुण पराक्रमी, निर्भय, निर्व्यसनी, ध्येयासक्त, कार्यमग्न असे झाले तर तळाला गेलेले राष्ट्र उभे राहाण्यास वेळ लागणार नाही. यासाठी मनावर साचलेली मरगळ फुंकून टाकून त्यांच्या मनात महत्वाकांक्षेचे, राष्ट्रभक्तीचे निखारे फुलवायला हवेत. ‘आज प्रचीती द्या’ या पद्यामध्ये असे तरुणांमधील निखारे फुलविण्याचे, त्यांच्यामधील सुप्त प्रेरणा जागृत करण्याचे सामर्थ्य आहे.

सळसळत्या रक्ताच्या तरुणाईचे वर्णन करण्यासाठी संस्कृतप्रचुर, भारदस्त अशी शब्दकळा लेवून अनेक रूपे या पद्यामध्ये अवतीर्ण झालेली दिसतात. हे तरुण म्हणजे साक्षात डोंगरदऱ्यातील गुहांमध्ये दडलेले, घनदाट जंगलातून संचार करणारे सिंहाचे छावेच आहेत. (यावरून शिवाजी महाराजांच्या जावळीच्या रानातून मार्ग काढणाऱ्या शूर मावळ्यांचीच आठवण व्हावी.) अंधाराच्या रात्री काळ्या ढगाआडून चमचमणाऱ्या, लकाकणाऱ्या ताऱ्यांचे तेज या तरुणांजवळ आहे. तरुणांमधील शक्तीची देखील दोन रूपे दिसतात. एक आहे नवनिर्माण करणारी,

रचनात्मक कार्याची शुभशक्ती तर दुसरी आहे समाजातील दुष्टांचा, भ्रष्टांचा निःपात करणारी, अन्यायाचा प्रतिकार करणारी, आंदोलनात्मक प्रलयंकर शक्ती या दोन्ही प्रकारच्या शक्ती ज्यावेळी जाग्या होतात, त्यावेळी चमत्कारच वाटावा अशा तऱ्हेची कार्ये झालेली दिसतात.

वरवर शांत दिसणाऱ्या तरुणांच्या मनामध्ये एक ठिणगी दडून असते. तिला फक्त पेटविण्याचाच अवकाश! तिच्यातून होणाऱ्या स्फोटातून प्रचंड शक्ती निर्माण होते. लोकमान्य टिळकांनी चाफेकरांच्या मनात अशीच ठिणगी पेटविली. रँडचा खून करणारे चाफेकर फासावर गेले पण त्यांच्यापासून प्रेरणा घेऊन महाराष्ट्रात ब्रिटिशांना हादरवून टाकणाऱ्या क्रांतिकारकांचे पीकच उगवले.

पारतंत्र्यात दीर्घकाळ खितपत पडलेल्या हिंदुस्थानचा भूतकाळ सदैव असाच होता का? हिंदुस्थानच्या सुवर्णयुगाची, तेजस्वी इतिहासाची आठवण हे गीत करून जाते. दिग्विजयी रामकृष्ण, पराक्रमी पांडव, शककर्ता राजा शालीवाहन, न्यायी विक्रमादित्य, हिंदुस्थानावर एकछत्री साम्राज्य गाजविणारा सम्राट चंद्रगुप्त, महाप्रतापी पहिले बाजीराव पेशवे, अटके पार झेंडा फडकविणारे महापराक्रमी राघोबा-दादा अशा किती जणांचे पराक्रम सांगावेत? त्यांच्या कथांनी आमच्या तरुणांचे रक्त सळसळून उठू दे.

हिंदुस्थानला पराक्रमी पुरुषांची परंपरा

(‘आज प्रचीती द्या’ पद्य मलपृष्ठावर आहे)

सांगणारा गौरवशाली इतिहास होता. त्याचप्रमाणे मान खाली घालायला लावणारा पराभवाचा इतिहासही होताच ना. या आमच्या भूमीवर शेकडो वर्षे मोघलांनी राज्य केले. इंग्रजांनी, पोर्तुगीजांनी, डचांनी शेकडो वर्षे राज्य केले. या भूमीचे वैभव, सर्व संपत्ती लुटून परदेशामध्ये नेली. इतकेच नव्हे तर या भूमीची फाळणी करून पाकिस्तान निर्माण केला. या इतिहासातून आमच्या तरुणांनी काही धडा घ्यायचा की नाही? भूतकाळामध्ये केलेल्या चुका परत आपल्या हातून व्हायला नकोत, दुसऱ्या महायुद्धात बेचिराख झालेला जपान राखेतून वर उडणाऱ्या फिनिक्स पक्ष्याप्रमाणे गती घेऊन आज पुन्हा वैभवसंपन्न झालेला दिसतो. तसेच भूतकाळातील विषादकारक प्रसंगांपासून बोध घेऊन नवा गौरवशाली भविष्यकाळ घडविण्याचे सामर्थ्य आमच्या तरुणांच्या हाती आले पाहिजे.

हिंदुस्थानात स्वातंत्र्याची पहाट होऊन सेहेचाळीस वर्ष होत आली. स्वातंत्र्य मिळाले म्हणजे सार्थक झाले का? अजून हा देश दारिद्र्य, अज्ञान, अनारोग्य यांच्या खाईतून वर आलेला नाही. सर्वच क्षेत्रांमध्ये विकासाचा मोठा पल्ला गाठायचा आहे. त्यासाठी अथक परिश्रम करणारे प्रतिभावंतांचे हात हवे आहेत. तेव्हा आपल्या देशाला अजिंक्य, बलशाली समृद्ध बनविण्याची स्वप्ने हे गीत वाचून आमच्या तरुणांमध्ये फुलू देत.

■ ■

खालील उपक्रमांमध्ये पुण्यातील सभासद सहभागी होऊ शकतील

उपक्रमाचे नाव	सर्वसाधारण कार्यक्रम	वार व वेळ	शुल्क
१) कला पथक	समूहगान, प्रतिभाशाली लेखन व नाट्य या कलांचे प्रशिक्षण	पहिल्या व तिसऱ्या रविवारी स. १०.३० ते १.३०	रु. २५/-
२) गुणार्चन पथक	वाचन, लेखन, कथाकथन, पाठांतर, कात्रण संग्रह, इ. कौशल्यांचे प्रशिक्षण	पहिल्या व तिसऱ्या रविवारी दु. २ ते ४	रु. ५०/-
३) व्यवस्थापन पथक	नियोजन कौशल्ये, विक्री व कौशल्ये यांचे प्रशिक्षण	दुसऱ्या व चौथ्या रविवारी स. ८ ते १०	रु. २५/-
४) विज्ञान पथक	विविध प्रयोग, प्रकल्प करणे, शास्त्रज्ञांशी गप्पा, संस्थांना भेटी	दुसऱ्या व चौथ्या रविवारी स. १०.३० ते १२.३०	रु. ४०/-

भेटी मुलाखती सोडून सर्व कार्यक्रम ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथील वास्तूत होतील. नाव नोंदणीचा अंतिम दिनांक १० ऑगस्ट १९९३, प्रवेश संख्या मर्यादित कार्यालयाच्या वेळेत अथवा प्रत्यक्ष कार्यक्रमाच्या वेळी नाव नोंदणी करता येईल. सर्व कार्यक्रम मुलामुलींसाठी एकत्र असतील.

पावसाळी सहली

खालील सर्व सहली रविवार दिनांक २९ ऑगस्ट १९९३ रोजी निघतील. त्यासाठीची नावनोंदणी ५ ते २० ऑगस्ट या काळात 'छात्र प्रबोधन' च्या कार्यालयात करावी. सर्व सहलींसाठी सर्वसाधारण शुल्क रु. २५ ते ४० असेल. (सहली फक्त सभासदांसाठीच) सहलीच्या वेळा, बरोबर आणावयाचे साहित्य व शुल्क इ. सूचना नाव नोंदणी करताना मिळतील.

मुलांसाठी सहलीची ठिकाणे	मुलींसाठी सहलीची ठिकाणे		
तोरणा	लोहगड	शिवनेरी	ड्यूक्स नोज
तुंग	कोरीगड	सिंहगड	पुरंदर
रायशेखर	शिवथरघळ	भाज्याची लोणी	

आज प्रचीती द्या !

गिरिकुहरातिल गर्द बनातिल सिंहाच्या छाव्यांनो,
तिमिरपुरातिल कृष्णघनातिल तेजस्वी ताऱ्यांनो,
प्रलयंकर शक्तीची तुमच्या आज प्रचीती द्या
तुमच्या शुभकर सामर्थ्याची आज प्रचीती द्या ॥ ध्रु. ॥

मूक मनांच्या कारागारी धुमसत जी चिनगारी
वीज होउनी कोसळु द्या उद्धत अंधारी
त्या भस्मातुन बहरुन येइल हिरवा स्वर्ग उद्या ॥ १ ॥

शतकांपूर्वीची जयगीते अजुनि घुमत कानी
शतकांपूर्वी अखिल धरेला क्षेम दिले आम्ही
ते सळसळते पौरुष फिरुनी नसांत वाहू द्या ॥ २ ॥

पवित्र मूर्ती प्रिय आईची दुभंग परि झाली
अमित संपदा, अतुल वैभवे कुटिलांनी लुटली
गतकालाचे विषाद गौरव भविष्य घडवू द्या ॥ ३ ॥

सर्व दिशांनी विकसित होवो व्यक्तिमात्र येथे
सर्वार्थांनी रत्नवंत हो क्षेत्रक्षेत्र येथे
या भूमीला सृजनांची नभपंखी स्वप्ने द्या ॥ ४ ॥

समर्पणाची हाक जयांच्या हृदयाला कळली
अजिंक्य झाले राष्ट्र तयांचे अभेद्य बलशाली
सार्थकतेच्या परिसाने त्या जीवन उजळू द्या ॥ ५ ॥

* संपर्क पत्ता *

संपादक, 'छात्र प्रबोधन', ज्ञान प्रबोधिनी,

५१० सदाशिव पेठ, पुणे 411 030.

कार्यालयाची वेळ : स. १० ते १२, संध्या. ५ ते ७.

वार्षिक वर्गणी : रुपये ४०/- फक्त.